

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमांसत। तेषां पृश्निर्धर्मधुगांसीत्।
सर्जीषेणाजीवत्। तैऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमांस्महे। यैऽस्या
ओषधीर्न जनयाम् इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः
स्तोका अवापद्यन्त। तावन्तीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः
पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासांञ्जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तैऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति।
वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो
भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्यं
एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त
ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वृत्समुपावासृजन्। इदं नो
 हव्यं प्रदापयेति। सौऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातन्न
 दौहन्। आसङ्ग्वं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वृत्सञ्जातन्दश
 रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्ग्वं मात्रा सह चरति। वारैवृतुः
 ह्यस्य। तस्माद्वृत्सः सः सृष्टधयः रुद्रो घातुकः। अति हि
 सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥१॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त।
 तमभाग उपास्त। सौऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्।
 तमवरुरुत्समानोऽन्वैत्। तमवरुधन्नाशक्रोत्। स
 तपोऽतप्यत। सौऽग्निरुपांरमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति।
 स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्धृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः।
 ताऽयेष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट।
 तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्।
 तद्वचिकित्सत्। जुह्वानी ३ मा हौषा ३ मिति।

तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकित्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्।
कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति।
तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवऽस्वाहाकारस्य जन्म वेद।
करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण
जुहति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत।
द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्।
स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत।
पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं
पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति।
सोऽब्रवीत्। किं भाग्धेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदं
हूयात् इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत।
यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा
हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथन्नौ
होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहुवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्रये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाग्रये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र
जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुहोति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव

तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे
वसंतः। यस्तयोरन्य९ राधयत्यन्यत्र। उभौ वाव स
तावृच्छतीति। अग्निं वावादित्यः सायं प्र विंशति।
तस्मादग्निर्दूरान्नक्तन्ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावादित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम
एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय
वृश्चेत। यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत।
देवताभ्यः समदन्दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहेत्येव साय९ होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः
स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्या९ साय९ हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदन्दधाति। अग्निर्ज्योति-
रित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा
एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव
प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव
प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
 यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। यथाऽतिथये प्रद्रुताय
 शून्यायावसथायाहार्यः हरन्ति। तादृगेव तत्। काह
 ततस्तद्भवतीत्याहुः। यत्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति।
 तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा
 प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्टं विचिकित्संति जुह्वत्यजामसृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्येते हूयते स्थापयति
 सम्प्रति द्वे च॥२॥

[२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्।
 रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽ-
 झारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति।
 तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
 प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न
 प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्।

अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्वह्वर्चसि। उभयमेवाकः।
प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतन्देवलोकम्। यच्छृतं
हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनद्वारयति।
अथो देवत्रैवैनद्वमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपंहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वायं। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्।
यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्।
यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै
देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति
शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव
तत्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्वावरुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या
राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वायं।

अ॒नू॒च्ये॒वा॒स्यं प्र॒जाऽर्धु॑का भवति। सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्त्यै।
नाहो॑ष्य॒न्नुप॑ सादयेत्। यदहो॑ष्य॒न्नुपसा॑दयेत्। यथा॒ऽन्यस्मा॑
उपनि॒धाय॑॥ २१॥

अ॒न्यस्मै॑ प्र॒यच्छ॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। आ॒ऽस्मै॑ वृ॒श्चेत॑।
यदे॒व गा॒र्हप॑त्येऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॒ गा॒र्हप॑त्यं
प्रीणाति। अ॒ग्नि॒र॒बिभे॑त्। आहु॑तयो॒ माऽत्ये॑ष्यन्तीति॑।
स ए॒तां॑ स॒मिध॑मपश्यत्। तामा॑ऽधत्त। ततो॒ वा
अ॒ग्नावाहु॑तयोऽधियन्त॥ २२॥

यदे॒न॑ स॒मय॑च्छत्। तत्स॒मिधः॑ स॒मि॒त्वम्। स॒मिध॒मा
द॑धाति। स॒मे॒वैनं॑ यच्छति। आहु॑तीना॒न्धृत्यै॑। अथो॑
अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒वेध्म॑वत्करोति। आहु॑तीनां॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदेका॑ स॒मिध॑मा॒धाय॒ द्वे
आहु॑ती जुहोति॑। अथ॒ कस्या॑ स॒मिधि॑ द्वितीया॒माहु॑तिं
जुहोतीति॑॥ २३॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। एका॑

स॒मिध॑मा॒धाय॑। यजु॑षा॒ऽन्यामाहु॑तिं जुहोति। उ॒भे ए॒व
स॒मिध्व॑ती आहु॑ती जुहोति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यञ्जनयति।
आदी॑प्तायां जुहोति। समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। अथो॒
यथाऽति॑थिं॒ ज्योति॑ष्कृत्वा प॑रि॒ वेवै॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्।
च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑
द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ ष्ठापयति॥२४॥

भ॒वति॒ प्रति॑षिञ्चति॒ गम॑यति॒ प्रत्य॑क्प॒शवं॒ उपनि॑धाय॑ध्रियन्तेति॒ तच्च॒त्वारि॑ च॥३॥ [३]

उ॒त्तरा॑व॒तीँवै॑ दे॒वा आहु॑तिमजु॑हवुः। अवा॑चीमसु॑राः। ततो॑
दे॒वा अ॒भवन्। परा॑ऽसु॑राः। यङ्काम॑ये॒त वसी॑यान्तस्या॒दिति॑।
कनी॑य॒स्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ भूयो॑ जुहुयात्। ए॒षा वा
उ॒त्तरा॑व॒त्याहु॑तिः। तान्दे॒वा अ॑जुहवुः। तत॒स्तेऽभ॑वन्॥२५॥

यस्यै॒वं जुह्व॑ति। भव॑त्ये॒व। यङ्काम॑ये॒त पापी॑यान्तस्या॒दिति॑।
भूय॑स्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ङ्कनी॑यो जुहुयात्। ए॒षा वा
अवा॑च्याहु॑तिः। तामसु॑रा अजुहवुः। तत॒स्ते परा॑ऽभवन्।
यस्यै॒वं जुह्व॑ति। परै॒व भ॑वति॥२६॥

हुत्वोपं सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं
प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै
स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा
अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि
जुहुयात्॥ २७ ॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति।
यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवाप्त्वाऽतिं
क्रामति। अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि। रेतं एव तदधाति।
ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
चतुरुन्नयति॥ २८ ॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर
इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः
प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥ २९ ॥

षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो

वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति
ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्।
तत्प्राजापत्यम्॥ ३० ॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्।
यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनंश्जन्तो वर्धन्ते।
यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्घ्र्यावृत्याचामति॥ ३१ ॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धौ। निष्टपति स्वगाकृत्यै।
उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते।
स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो
वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप
समिन्धे॥ ३२ ॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असंस्थितो
वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति।
अवभृथस्यैव रूपमकः॥ ३३ ॥

अ॒भ॒व॒न्भ॒वति॒ जुहु॒यात्र॑यति॒ मा॒र्ष्टि॒ द्विः प्रा॒श्ना॑ति प्रा॒जाप॒त्यमा॑चा॒मती॒न्धेऽकः॥४॥ ————— [४]

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो॑ वदन्ति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रप्रा॑यणा॒ य॒ज्ञाः। किं
प्रा॑यणमग्निहोत्रमिति। व॒त्सो॒ वा अ॑ग्निहोत्रस्य॒ प्रा॑यणम्।
अ॒ग्नि॒हो॒त्रं य॒ज्ञाना॑म्। तस्य॑ पृथि॒वी स॑दः। अ॒न्तरि॑क्ष॒माग्नी॑द्धम्।
द्यौर्ह॑वि॒र्धान॑म्। दि॒व्या आपः॒ प्रोक्ष॑णयः। ओष॑धयो
ब॒र्हः॥३४॥

व॒न॒स्पत॑य इ॒ध्मः। दि॒शः परि॑धयः। आ॒दि॒त्यो यू॒पः।
य॒ज॑मानः प॒शुः। स॒मु॒द्रोऽव॑भृथः। स॒व॒त्स॒रः स्व॑गाका॒रः।
तस्मा॑दाहि॒ताग्नेः॒ सर्व॑मे॒व ब॑र्हिष्य॒न्दत्तं॑ भ॒वति॑। यत्सा॒यं
जु॒होति॑। रा॒त्रिमे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यां कुरु॑ते। यत्प्रा॒तः॥३५॥

अ॒ह॒रे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यं कुरु॑ते। यत्ततो॒ ददा॑ति। सा
दक्षि॑णा। याव॑न्तो॒ वै दे॒वा अ॑हु॒त॒माद॑न्। ते प॒राऽभ॑वन्।
त ए॒तद॑ग्निहोत्रं॒ सर्व॑स्यै॒व स॑मव॒दाया॑जुहवुः। तस्मा॑दाहुः।
अ॒ग्नि॒हो॒त्रं वै दे॒वा गृ॑हाणां॒ निष्कृ॑तिमपश्य॒न्निति॑। यत्सा॒यं
जु॒होति॑। रा॒त्रिया॒ ए॒व तद्धु॑ताद्याय॥३६॥

यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्प्रा॒तः। अहं॑ ए॒व तद्धु॑ताद्याय।
यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्ततो॒ऽऽजा॑ति। हु॒तमे॒व तत्। द्वयोः॑
पय॑सा जुहु॒यात्प॒शुकाम॑स्य। ए॒तद्वा अ॑ग्निहोत्रं मि॒थुन॑म्। य
ए॒वं वेद॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते॥३७॥

इ॒मामे॒व पूर्॒वया॑ दु॒हे। अ॒मूमु॑त्तरया। अ॒धि॒श्रित्यो॑त्तर॒मा
न॑यति। योना॑वे॒व तद्रे॑तः सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने। आ॒ज्ये॑न
जुहु॒यात्तेज॑स्कामस्य। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। तेज॒स्व्ये॑व
भ॑वति। पय॑सा प॒शुकाम॑स्य। ए॒तद्वै प॑शूनां रूपम्।
रू॒पेणै॒वास्मै॑ प॒शून॑वरुन्धे॥३८॥

प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति। द॒ध्नेन्द्रि॒यका॑मस्य। इ॒न्द्रि॒यं वै दधि॑।
इ॒न्द्रि॒याव्ये॑व भ॑वति। य॒वा॒ग्वा॑ ग्राम॑कामस्यौष॒धा वै
म॑नु॒ष्याः। भा॒ग॒धेये॑नै॒वास्मै॑ स॒जा॒तान॑व रुन्धे। ग्रा॒म्ये॑व
भ॑वति। अय॑ज्ञो वा ए॒षः। यो॒ऽसामा॑॥३९॥

च॒तु॒रुन्न॑यति। च॒तु॒रक्ष॑रं रथ॒न्तर॑म्। र॒थ॒न्त॒रस्यै॑ष वर्णः।
उ॒प॒री॒व ह॑रति। अ॒न्तरि॑क्षं वा॒मदे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॑ष वर्णः।

द्विर्जुहोति। द्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव
तत्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति।
विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति। पृथिवीमेव
प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति।
हुत्वोप सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा
अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्।
यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतारं
ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा
अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो
होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै
देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न
तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता

ए॒नं प्र॒जयां प॒शुभि॑स्त॒र्पये॒युः। स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं याव॑भि॒रिति॑
सा॒यं॑ स॒ममृ॑शति। स॒जूर्दे॒वैः प्रा॒तर्याव॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये
चै॒व दे॒वाः सा॒यं यावा॑नो॒ ये च॑ प्रा॒तर्यावा॑णः॥४३॥

ताने॒वोभया॑ऽस्त॒र्पय॑ति। त ए॒नन्तृ॑प्ताः प्र॒जयां प॒शुभि॑स्त॒र्पय॑न्ति।
अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाह॑ स॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॑
भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र ह॑रामि। तस्मा॒न्मत्पा॑पीया॑सो भ्रातृ॑व्या
इति॑। च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। स॒मित्स॑प्तमी। स॒प्तप॑दा
श॒क्करी॑। शा॒क्करो॑ वज्रः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व तत्सा॑यं प्रा॑त॒र्वज्रं॑
यज॑मानो भ्रातृ॑व्याय प्र ह॑रति। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति॥४४॥

ब॒र्हिः प्रा॑त॒रहु॑ताद्याय जायते रुन्धेऽस्मा॒मा क॑रोत्ये॒ता वा अ॑ग्निहोत्रस्योप॒सदो॑ वषट्कारश्च॑ प्रा॒तर्यावा॑णो

वज्र॒स्त्रीणि॑ च॥५॥

[५]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यता॒त्मन्व॑न्मे जाये॒तेति॑। सोऽजु॑होत्।
तस्मा॑त्म॒न्वद॑जायत। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दित्यः। तेऽब्रु॑वन्।
प्र॒जाप॑तिरहौषीदा॒त्मन्व॑न्मे जाये॒तेति॑। तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि।
जाय॑तान्न आ॒त्मन्व॑दिति॒ तेऽजु॑हवुः। प्रा॒णाना॑म॒ग्निः। त॒नुवै॑

वा॒युः॥४५॥

चक्षु॑ष आ॒दि॒त्यः। तेषां॑ हु॒ताद॑जायत॒ गौरे॒व। तस्यै॒
पय॑सि॒ व्याय॑च्छन्त। मम॑ हु॒ताद॑जनि॒ ममेति॑। ते
प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्नमा॑यन्। स आ॒दि॒त्योऽग्नि॑मब्रवीत्। य॒त॒रो
नौ॒ जया॑त्। तन्नौ॑ स॒हास॑दिति॒। कस्यै॒ कोऽहौ॑षी॒दिति॑
प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्कस्यै॒ क॒ इति॑। प्रा॒णाना॑म॒हमि॒त्यग्निः॥४६॥

त॒नुवा॑ अ॒हमि॑ति॒ वा॒युः। चक्षु॑षोऽह॒मि॒त्यादि॒त्यः। य ए॒व
प्रा॒णाना॑म॒हौषी॑त्। तस्य॑ हु॒ताद॑ज॒नीति॑। अ॒ग्नेर॑हु॒ताद॑ज॒नीति॑।
तद॑ग्नि॒होत्र॑स्या॒ग्निहो॑त्रत्वम्। गौर्वा॑ अ॒ग्निहो॑त्रम्। य ए॒वं
वेद॑ गौर्वा॑ग्नि॒होत्र॑मिति॒। प्रा॒णापा॑नाभ्या॒मेवा॑ग्निः॑ स॒मर्ध॑यति।
अव्य॑र्धुकः प्रा॒णापा॑नाभ्या॒ भव॑ति॥४७॥

य ए॒वं वेद॑। तौ वा॒युर॑ब्रवीत्। अनु॒ मा भ॑जत॒मिति॑।
यदे॒व गा॑र॒हप॑त्येऽधि॒श्रित्या॑ह॒वनी॑य॒मभ्यु॑द्भवान्। तेन॒ त्वा
प्री॑णानि॒त्यब्रू॑ताम्। तस्मा॒द्यद्गा॑र॒हप॑त्येऽधि॒श्रित्या॑ह॒वनी॑य॒-
मभ्यु॑द्भवति। वा॒युमे॒व तेन॑ प्रीणाति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वताः॑
सृ॒जमा॑नः। अ॒ग्निमे॒व दे॒वता॑नां प्रथ॒मम॑सृजत। सोऽन्य॑दा-

लुम्भ्यमवित्वा ॥ ४८ ॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सौऽमुमादित्य-
मात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो
वै स मृत्युमपाजयत्। अप मृत्युं जयति। य एवं
वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत ब्रह्म जुहति।
हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम् ॥ ४९ ॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च ॥ ६ ॥

रौद्रङ्गविं। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनन्दुह्यमानम्।
सौम्यन्दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः।
धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः
पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम् ॥ ५० ॥

उद्वासितं सप्त च ॥ ७ ॥

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा
वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य

दो॒ग्धि॒। म॒नु॒ष्य॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। पूर्॒वो दु॒ह्या॒ज्ये॒ष्ठस्य॑
ज्यै॒ष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒तश्रीः॑ स्यात्। अ॒प॒रौ दु॒ह्या॒त्कनि॒ष्ठस्य॑
कानि॒ष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ बु॒भूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॑ व्यावृ॑त्त्यै। वा॒य॒व्यं वा॑
ए॒तदु॒प॒सृष्ट॑म्। आ॒श्वि॒न॒न्दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्र॒न्दु॒ग्धम्। अ॒र्य॒म्ण
उ॒द्वा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्र॒मु॒न्नीय॑मानम्। बृ॒ह॒स्प॒ते॒रु॒न्नी॒तम्।
स॒वि॒तुः प्र॒क्रान्त॑म्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं ह्रि॒यमा॑णम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमु॑प॒ सादि॑तम्। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जु॒होति॑।
यो॑ऽग्नि॒हो॒त्रं जु॒होति॑। यथा॑ ख॒लु वै धे॒नु॒न्ती॒र्थे त॒र्पय॑ति।
ए॒वम॑ग्नि॒हो॒त्री यज॑मानन्त॒र्पय॑ति। तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
सु॒व॒र्गं लो॒कं जा॑नाति। प॒श्य॑ति पु॒त्रम्। प॒श्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॒यते॑। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒हो॒त्रं जु॒ह्व॑ति।
य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्विद्यमाणं जायते द्वे च॥८॥

त्रयो वै प्रै॒यमे॒धा आ॑सन्। तेषा॒न्निरे॒कोऽग्नि॒हो॒त्रम॑जु॒होत्।

द्विरेकः। स॒कृदेकः। तेषां यस्त्रिजु॑होत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्।
यो द्विः। स यजु॑षा। यः स॒कृत्। स तू॒ष्णीम्॥५४॥

यश्च यजु॑षाऽजु॑होद्यश्च तू॒ष्णीम्। तावु॒भावा॑र्धुताम्।
तस्मा॒द्यजु॑षाऽऽहु॑तिः पूर्वा॑ होत॒व्या॑। तू॒ष्णीमुत्त॑रा। उ॒भे
ए॒वर्धा॑ अव॑रुन्धे। अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हेति॒ सा॒यं
जु॑होति। रे॒त ए॒व तद॑धाति। सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योति॑ः सूर्यः
स्वा॑हेति॒ प्रा॒तः। रे॒त ए॒व हि॑तं प्र ज॑नयति। रे॒तो वा ए॒तस्य॑
हि॒तन्न॑ प्र जा॑यते॥५५॥

यस्या॑ग्नि॒होत्र॑महु॑त॒९ सूर्यो॑ऽभ्यु॑देति॒। यद्य॑न्ते स्यात्।
उ॒न्नीय॑ प्रा॒ङ्मु॒दाद्र॑वेत्। स उ॑प॒साद्या॑तमि॒तोरा॑सीत्। स य॒दा
ता॒म्यैत्। अथ॑ भूः स्वा॑हेति॒ जुहु॑यात्। प्र॒जाप॑तिर्वै भू॒तः।
तमे॒वोपा॑सरत्। स ए॒वैन॑न्तत् उन्न॑यति। ना॒र्तिमा॑र्च्छति॒
यज॑मानः॥५६॥

तू॒ष्णीञ्जा॑यते यज॑मानः॥९॥ [९]

यद॒ग्निमु॑द्धरति। वस॑व॒स्तर्ह्य॑ग्निः। तस्मिन् यस्य॒ तथा॑विधे

जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो
धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्यं
देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव
भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्रं
एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजा-
पतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा
अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु

विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु
देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य
उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निर्इन्द्रं एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निर्हितः प्रथमं सर्वं
एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ ॥)॥१०॥ [१०]

ऋतन्त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति।
सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्।
असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं
परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे
भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न
पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं
वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥११॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः
प्रजापतिरकामयतात्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतन्त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्वै यन्निर्माष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतस्त्रिष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो॒ य उ॑चैनदे॒वं वेद॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतन्दशहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै
स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति।
स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्।
प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।

ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो
भवति। प्रजानां सृष्टानाम्भृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं
यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणन्दक्षिणतो
निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमङ्गुह्यं ब्रह्म।
यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशङ्गतम्।
प्रकाशं प्रजानाङ्गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नित्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो
दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा।
उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तो रित्याहुः।
यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं
तत्रोपनमति। तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा
धत्ते। तेनैवोद्भूत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति।
हविर्निर्वप्स्यन्दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति।

सामिधेनीरनुवक्ष्यन्दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव
तनुते॥६॥

अभिचरन्दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः।
नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य
स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत
इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः
क्रूरम्। तेन वर्षद्वरोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्वा ऋच्छेद्वाचंटे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥१॥

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं
चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-

हवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां
सृष्टानान्धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स
एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तद्ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य

प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै।
 सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
 सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
 ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तद्ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य
 ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये
 जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो
 भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो
 न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यत्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यत्सम्भारा
 भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
 वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो
 वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
 यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
 पत्नीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्त्यद्वै॥२॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
 त्रिवृतं स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
 उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षन्देवा
 अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
 पराऽसुराः। यङ्कामयेत् वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यङ्कामयेत्
 पापीयान्त्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव
 भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै
 दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। ऋतवः
 संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं
 वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स
 इन्द्रमपि नासृजत। तन्देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति।
 सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मांस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं
 जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्।
जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति।
ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं
वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तश्चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजयेतेति।
स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव
भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण
जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरश्च हि देवा
एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे
लोकैःऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं
इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं
लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता।

संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्ग
लोकमैति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः
स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियात्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः
सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।
वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य
एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः।
असावादित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः।
एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतः श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव
तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमित्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानृतवृष्यद्वं॥३॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति। स एतन्दशहोतारमपश्यत्।
तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य
चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव
वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत।
सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सामो हविरासीत्। स
चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्।
स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रन्दर्शपूर्णमासौ यजूंषि। स
द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स
तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्।
स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै
व्याहतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः
पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा
व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत।
स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै
हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स
प्रत्यङ्मुखाधत्। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्दुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म।

स द्वितीयम॑तप्य॒त। सौ॑ऽता॒म्यत्। स प्राड॑बाध॒त।
 स दे॒वान॑सृज॒त। तद॑स्य प्रि॒यमा॑सीत्। तत्सुव॑र्णः
 हि॒र॑ण्यमभवत्। तत्सुव॑र्णस्य हि॒र॑ण्यस्य जन्म॑। य ए॒व
 सुव॑र्णस्य हि॒र॑ण्यस्य जन्म॑ वेद॑॥२५॥

सुव॑र्ण आ॒त्मना॑ भवति। दु॒र्वर्णो॑ऽस्य भ्रातृ॑व्यः। तस्मा॑त्सुव॑र्णः
 हि॒र॑ण्यं भा॒र्यम्। सुव॑र्ण ए॒व भ॑वति। ऐ॒नं प्रि॒यङ्ग॑च्छति
 नाप्रि॑यम्। स स॒प्तहो॑तारमसृज॒त। स स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्णं
 लो॒कमे॑त्। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ऽसुरा॒न्प्राणु॑द॒त।
 त्रय॑स्त्रि॒ंशेन॒ प्रत्य॑तिष्ठत्। ए॒क॒वि॒ंशेन॒ रुच॑मधत्त॥२६॥

स॒प्तद॑शेन॒ प्राजा॑य॒त। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सोमे॑न॒ यज॑न्ते।
 स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्णं लो॒कमे॑ति। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑
 भ्रातृ॑व्या॒न्प्राणु॑द॒ते। त्रय॑स्त्रि॒ंशेन॒ प्रती॑तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ंशेन॒
 रुच॑ धत्ते। स॒प्तद॑शेन॒ प्र जा॑य॒ते। तस्मा॑त्सप्तद॒शः स्तोमो॑ न
 नि॒रू॒ह्यत्यः॑। प्र॒जाप॑तिर्वै सप्तद॒शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते
 प्रजा॑त्यै॥२७॥

अनन्दब्रुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥४॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै
दक्षिणामनयत्। तामव्लीनात्। तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रति
गृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ह्येष्यतीति। ते व्यावृत्य
प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाव्लीनात्। य एवं
विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा
व्लीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह।
आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनंदेवतया प्रति गृह्णाति। सोमाय
वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनंदेवतया प्रति
गृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनान्देवतया
प्रतिगृह्णाति। वरुणायश्वमित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये
पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति
गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं
देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान् इत्याह। इयं

वा उ॒त्ता॒न आ॒ङ्गी॒र॒सः॥३०॥

अ॒न॒यै॒वैन॒त्प्र॒ति गृ॒ह्णा॒ति। वै॒श्वान॒र्य॒र्चा रथं॑ प्र॒ति गृ॒ह्णा॒ति।
वै॒श्वान॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑। स्व॒यै॒वैन॑ दे॒वत॑या॒ प्र॒ति गृ॒ह्णा॒ति।
तेना॑मृ॒त॒त्वम॑श्या॒मित्या॑ह। अ॒मृ॒तमे॒वात्म॑न्ध॒त्ते। वयो॑ दा॒त्र
इत्या॑ह। वय॑ ए॒वैन॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒
मह्य॑मस्तु प्र॒तिग्र॑ही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। तन्म॑यः। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा॑ परी॒त्तिः। क इ॒दङ्क॑स्मा
अदा॒दित्या॑ह। प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। कामः
कामा॒येत्या॑ह। कामे॑न॒ हि ददा॑ति। कामे॑न प्र॒तिगृ॑ह्णाति।
कामो॑ दा॒ता कामः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒तेत्या॑ह॥३२॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒ता। कामः॑
समु॒द्रमा॑वि॒शेत्या॑ह। स॒मु॒द्र इ॒व हि कामः॑। ने॒व
हि काम॑स्यान्तोऽस्ति। न स॒मु॒द्रस्य॑। कामे॑न त्वा॒
प्र॒तिगृ॑ह्णामीत्या॑ह। येन॒ कामे॑न प्र॒तिगृ॑ह्णाति। स
ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ल्लो॒के काम॑ आगच्छति। कामे॑तत्त ए॒षा

ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके
दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां
प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

ह्येनात्यश्वमित्याहाङ्गीरुः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥५॥—[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वंशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञियां
ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तङ्गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते।
तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै
पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा
प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। देवा वै
सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै।
अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वंशममहः। एतत्खलु वै

दे॒वानां॑ पर॒मङ्गु॒ह्यं ब्र॒ह्म। यच्चतु॑र्हो॒तारः। द॒शमे॒ऽह॒ः
 श्र॒तुर्हो॒तृ॒न्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ङ्ग॒त्वा। प॒र॒म॒न्दे॒वाना॒ङ्गु॒ह्यं
 ब्र॒ह्माव॑ रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति॥ ३६॥

तदे॒नं प्र॑का॒शङ्ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जाना॑ङ्ग॒मय॑ति। वाचं॑ यच्छति।
 य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यं वा अ॒हः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्या
 रा॒त्रिः। अ॒ह्ना रा॒त्रि॒न्याये॑त्। भ्रा॒तृ॒व्य॒स्यै॒व त॒ल्लो॒कं वृ॑ङ्के।
 यद्वि॒वा वाचं॑ वि॒सृ॒जेत्। अ॒ह॒र्भ्रा॒तृ॒व्या॒योच्छि॑षेत्। यन्न॒क्तं
 वि॒सृ॒जेत्। रा॒त्रिं भ्रा॒तृ॒व्या॒योच्छि॑षेत्। अ॒धि॒वृ॒क्ष॒सूर्ये॑
 वाचं॑ वि॒सृ॒जति॑। ए॒ताव॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑षति।
 याव॑दादि॒त्यो॑ऽस्तमे॒ति॥ ३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शि॒षेत्पञ्च॑ च॥६॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टाः स॒म॑श्लिष्यन्। ता
 रू॒पेणा॒नु॒प्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। रू॒पं वै प्र॒जाप॑तिरिति। ता
 नाम्ना॑ऽनु॒ प्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॑ वै प्र॒जाप॑तिरिति।
 तस्मा॑द॒प्यामि॒त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना॒ चेद्ध॑र्येते॥ ३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासुरा॑नंसृजत। स इन्द्र॒मपि॑
नासृ॑जत। तन्दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्रं॑ नो ज॒नये॑ति। स
आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यत्। तम॑सृजत। तन्नि॒ष्टुग्वी॑र्यं भू॒त्वाऽनु॑
प्रावि॑शत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो ह॑स्त॒ आप॑द्यत।
तेनो॒दय्या॑सुरान्भ्य॒भवत्॥ ३९॥

य ए॒वं वेद॑। अ॒भि भ्रा॑तृव्यान्भवति। ते दे॒वा असुरै॑र्विजित्य।
सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तेऽमु॒ष्मिँल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्।
अ॒मु॒तः प्र॑दानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं
य॒ज्ञं वि॒धाय॑यास्यम्। आ॒ङ्गीर॒सं प्रा॑हिण्वन्। ए॒तेना॒मुत्रं॑
कल्प॑येति॥ ४०॥

तस्य॒ वा इ॒यङ्कृ॑तिः। यदि॒दङ्किं॑ च। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै।
स वा अ॒यं म॑नुष्ये॒षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्रं॑ स॒द्ध्यो दे॒वेभ्यो॑
ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सोऽम॑न्यत।
अ॒भि वा इ॒मेऽस्मा॑ल्लो॒काद॑मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑।
स वाच॑स्पते॒ हृदि॑ति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्।

तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकत्राभि कामयन्ते। पुत्रो हि
हृदयम्॥४१॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥७॥ [७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमन्वत। ते वि पाप्मना
भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं
विद्वाश्चतुर्होतृभिर्यज्ञन्तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते।
अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्वीत्रा प्रायणीयमा सादयति।
अमुष्मै वै लोकाय षड्वीता। घ्नन्ति खलु वा एतत्सोमम्।
यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनममुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो
वै चतुर्होता। यश एवात्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति।
सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं
लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं
वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवात्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतृननुसवनन्तर्पयति।

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒५ सोमपी॒थो न॑मति।
 ब॒हिष्प॒वमा॑ने दश॑होतारं व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं दि॒ने
 प॒वमा॑ने चतु॑र्होतारम्। आ॒र्भवे॑ प॒वमा॑ने प॒ञ्चहो॑तारम्।
 पि॒तृय॒ज्ञे षड्दो॑तारम्। य॒ज्ञाय॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्।
 अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ऽस्तर्पयति॥४४॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒५ सोमपी॒थो न॑मति।
 दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं
 यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्।
 सर्वे॑षान्नस्तत्स॒हास॒दिति॑। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः प॒ञ्चहो॑त्रा।
 धा॒ता षड्दो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॑होत्रा। तेषा॒५ सोम॒५
 राजा॑नं यश॑ आ॒र्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्।
 तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तन्दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॒षाणां॑
 प्रैष॑त्वम्। नि॒वि॒द्भिर्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्वम्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यशो॑

व्यंगृह्णता। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणाङ्ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो
ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः
श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमं सुवामहा इति। तच्छन्दोभिरसुवन्त।
तच्छन्दसाञ्छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तत्साम्नः
सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य
एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्तसोममागच्छति।
यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ
सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तन्त्वाऽव यशं
ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः
प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिपुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्भूत्रा निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥८॥

इदं वा अग्रे नैव किं च नासीत्। न द्यौरासीत्। न
पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति।
तदतप्यत। तस्मात्तेपाऽनाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत।

तस्मात्तेपा॒नाद॒ग्निर॑जायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपा॒नाज्ज्योति॑रजायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तन्मा॑त्तेपा॒ना-
द॒र्चिर॑जायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नान्मरी॑चयो-
ऽजायन्त। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नादु॑दा॒रा अ॑जायन्त।
तद्भूयो॑ऽतप्यत। तद॒भ्रमि॑व॒ सम॑हन्यत। तद्व॒स्तिम॑भिनत्॥५१॥

स संमुद्रो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्समुद्रस्य॒ न पि॑बन्ति। प्र॒जन॑नमिव॒
हि मन्य॑न्ते। तस्मा॑त्प॒शोर्जा॑य॒माना॒दापः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति।
तद्व॑श॒होता॑ऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑तिर्वै द॑श॒होता॑। य ए॒वन्तप॑सो
वी॒र्यं॑ वि॒द्वाꣳ स्तप्य॑ते। भव॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमापः॑
सलि॒लमा॑सीत्। सो॑ऽरोदीत्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मा॑ अ॒ज्ञि। यद्य॒स्या अ॑प्र॒तिष्ठा॒या इति॑।
यद॒प्स्व॑वाप॑द्यत। सा पृ॒थिव्य॑भवत्। यद्व॒मृष्ट॑। तद॒न्तरि॑क्षमभवत्।
यद॒ध्व॑मुद॒मृष्ट॑। सा द्यौ॑रभवत्। यद॒रोदी॑त्। तद॒नयो॑
रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षां लो॒कानां॑ जन्म॑।

य ए॒वमे॒षां लो॒कानां॑ जन्म॒ वेद॑। नैषु लो॒केष्वार्ति॑माच्छति।
 स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽका॑मयत्
 प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स
 ज॒घना॑दसु॒रान॑सृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॒ पात्रे॑ऽन्नमदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्।
 तामपा॑हत। सा तमि॑स्त्राऽभवत्। सो॑कामयत् प्रजा॑ये॒येति॑।
 स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स प्र॒जन॑नादेव
 प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्धेना॑
 अ॑सृजत॥५५॥

ताभ्यो॑ दा॒रुमये॒ पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा
 त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जो॒त्स्ना॑ऽभवत्। सो॑ऽकामयत्
 प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स
 उ॒पप॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तू॑नसृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्।
 याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सो॑ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिर॑भवत्। सो॑ऽकामयत्

प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य
सा तनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दीहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा
वै नोऽभूदिति। तद्देवानान्देवत्वम्। य एवन्देवानान्देवत्वं
वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य
एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत।
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं
प्रतिष्ठितम्। यदिदङ्किं च। तदेतच्छ्वोवस्यसन्नाम् ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्भूयोऽतप्यतामिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहद्याऽस्य सा
तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्निर्यजोतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तद्वन् स जघनात्सा तमिस्रा
स प्रजननात्सा जोत्सा स उपपक्षाभ्यां सौऽहोरात्रयोः सन्धिः स मुखान्तदहर्देववान्मृन्मये दारुमये

रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पर्यो घृतं सोमम् ॥ १॥ _____ [१]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरन्देवानाम्। तं प्राहिणोत्।
परेहि। एतेषान्देवानामधिपतिरेधीति। तन्देवा अब्रुवन्।
कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छेयांसः स्म इति। सोऽब्रवीत्।
कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छेयांसः स्म इति मा देवा अवोचं
निति। अथ वा इदन्तरहिं प्रजापतौ हरं आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ।
अथाहमेतेषान्देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं
स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्।
यदेतद्ववीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं
वेद॥६१॥

विदुरेनन्नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा
इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव
समानानां भवति। सोऽमन्यत। किङ्किं वा अकरमिति। स
चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं
वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तन्देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा
 गोपायत इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद।
 नैनन्दभ्रोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति।
 तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्यैव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्।
 य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तन्देवाः संमन्तं
 पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः
 पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्वम्॥६४॥

साध्याः पराश्वम्। य एवं वेद। उपैन्९ समाः
 संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता
 अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
 दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं
 पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं

पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः। मुखं पश्चात्।
उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं
पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्यवर्तयत।
ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा
अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखन्दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव च॥१०॥

[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतन्दशहोतारमप
तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत
बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बहोरेव
भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आज्ञायतेति। स
दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म
 आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो
 जायते। सोऽकामयत पशुमान्त्स्यामिति। स चतुर्होतुः
 पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति
 पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्त्स्यामिति। स
 पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति।
 स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
 प्रयुक्त्युतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे
 कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः।
 सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः
 सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
 प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः
 सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्।
 आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं

प्रयुञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य
सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा
प्रतिष्ठति॥ ७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्।
तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा
उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्।
आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा
इयङ्कृतिः॥ ७२॥

यदिदङ्किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं
मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो देवेभ्यो हव्यं
वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै
चतुर्होतृणान्निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै
दशहोतुर्निदानम्। दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि
पञ्चहोतुः। पशुबन्धषड्वोतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै
चतुर्होतृणान्निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥ ७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृषिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥११॥

[११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति
प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं
तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्देवा वै
चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं कृषिस्तस्मात्तेपानाज्योतिर्यदस्मिन्नादि
स षड्होतुः सप्तहोतारन्त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किञ्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वमिति।
यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार
उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता।
अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवञ्चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव।
य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं
क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद।
आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता
चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ
कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः
खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः
श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्देद। वसिष्ठः समानानां

भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते।
अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति
जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।
अयमवासादिति॥ ३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥१॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव
समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा
प्रति गृह्णाति। आत्मनोऽनार्त्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्धृतं
सन्तन्निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन
पुरस्तात्प्रत्यङ्मिषन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥ ४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्येनं पुनरुप शिष्येयुः।
आग्नीध्रे एव जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥ ५॥

कृ॒ता अ॑स्मा ऋ॒तव॑ आ॒यन्ति॑। षड्भो॑ता॒ वै भू॒त्वा
 प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ सर्व॑मसृजत। स मनो॑ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑
 गा॒य॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामा॑ऽल॒भत॑।
 गा॒य॒त्रिया॑ अधि॒ छन्दा॑ꣳस्यसृजत। छन्दा॑भ्योऽधि॒ साम॑।
 तत्साम॑ यश॑ आर्च्छत्। तदा॑ऽल॒भत॑॥६॥

साम्नो॑ऽधि॒ यजू॑ꣳष्यसृजत। यजु॑भ्योऽधि॒ विष्णु॑म्। तद्विष्णुं॑
 यश॑ आर्च्छत्। तमा॑ऽल॒भत॑। विष्णो॑र॒ध्योष॑धीरसृजत।
 ओष॑धीभ्योऽधि॒ सोम॑म्। तत्सोमं॑ यश॑ आर्च्छत्।
 तमा॑ऽल॒भत॑। सोमा॑दधि॒ प॒शून्सृ॑जत। प॒शुभ्यो॑ऽधीन्द्र॑म्॥७॥

तदिन्द्रं॑ यश॑ आर्च्छत्। तदे॑न॒न्नाति॑ प्राच्य॑वत। इन्द्रं॑ इव
 यश॑स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॑ यशो॑ऽति॒ प्रच्य॑वते।
 यद्वा इ॒दङ्किं॑ च॑। तत्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्।
 तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीत॒न्नाहि॑नत्। यत्किं॑ च॑ प्रति॑गृह्णीयात्।
 तत्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्।
 इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॑त्प्रति॑ गृह्णाति। नैनं॑

हिनस्ति। ब॒रु॒हिषा॒ प्रती॑या॒द्वां वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शूनां प्रि॒यं
धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

वि॒ग्राहं॑मृतव॒स्तदाऽलं॑भृतेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्यद्वं॑॥२॥ [२]

यो वा अवि॑द्वान्नि॒वर्तय॑ते। वि॒शी॒र्षा स॒पा॒प्माऽमु॑ष्मि॒ल्लो॒के
भ॑वति। अथ॒ यो वि॑द्वान्नि॒वर्तय॑ते। स॒शी॒र्षा वि॒पा॒प्माऽमु॑ष्मि॒ल्लो॒के
भ॑वति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पु॑ष्टि॒कामा॒ न्य॑वर्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑
पृथि॒वी च। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑।
अ॒ग्निर्न्य॑वर्तयत। स सा॒हस्र॑म॒पुष्य॑त्॥९॥

पृथि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभि॒र्वन॑स्पति॒भिर॑पुष्यत्।
वा॒युर्न्य॑वर्तयत। स मरी॑चीभि॒रपु॑ष्यत्। अ॒न्तरि॑क्ष॒न्य॑वर्तयत।
तद्वयो॑भि॒रपु॑ष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभि॑रपुष्यत्।
द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत।
सौ॑ऽहोरा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मा॑सैर्ऋ॒तुभिः॑ संवत्स॒रेणा॑पुष्यत्।
तान्पोषा॑न्पुष्यति। या॒ऽस्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॑द्वान्नि च
व॒र्तय॑ते परि॒ च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्यश्च च॥३॥

[३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
अर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः।
तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्या
क्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापा
तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त॥

चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति।
अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः।
पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स

पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते।
य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः।
षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स
षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य
एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
षष्ठमस्येन्द्रियस्याप क्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वांस्तल्पं प्रति
गृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वा उत्तानस्याङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।

अष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति।
 अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापं क्रामति।
 यद्वा इदङ्गिं च। तत्सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्।
 तदेनं प्रतिगृहीतन्नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
 तत्सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्।
 इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। नैनं
 हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापंकामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापंकामत्यष्टममिन्द्रियस्यापंकामं
 च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं
 मनोस्तत्पुनर्मेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं संतुमन्तम्।
 तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥४॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशहोतारः सत्रमासन्त। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना
 वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
 केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत।
 यथ्यङ्घ्रोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनतूनकल्पयन्त। यत्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्त्समंतन्वन्नि
 अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्।
 तेनेमाँल्लोकान्त्समंतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य
 गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा
 अर्यमणं वेद। दानंकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो
 वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुयं प्रशंसन्ति।
 आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदङ्किं च। तत्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि
यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव
भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेद। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति॥ २१॥

सर्वा दिशोऽभि जंयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता।
सोमश्चतुर्होतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता।
धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते
वै चतुर्होतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जंयति॥ २२॥

आर्ध्वन्नार्ध्वन्नित्येवं वेदंति सर्वा दिशोऽभि जंयति (वै तेन सत्रङ्केन ॥)॥५॥ ————— [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्।
आत्मन् हा ३ इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्।
ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं

ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप
पर्यावर्तन्त। त उपौह३श्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञ
चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्।
ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहं
लोमं छुवीं मा३समस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां
यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते
पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्तस्तनावाण्डौ
शिश्नमवा३श्वं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।
षट्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्तसप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप

प॒र्याव॑र्तत। तत्सर्व॑मा॒त्मान॒मप॑रि॒वर्ग॑मु॒पौह॑त्। तस्मा॑त्सं॒वत्स॒रे
सर्वे॑ यज्ञ॒क्रतवो॑ऽव॒रुध्य॑न्ते। तस्मा॑द्दश॑हो॒ता च॑तु॒र्होता॑।
पञ्च॑हो॒ता षड्दो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑हो॒त्रे ब॒लिः ह॑रन्ति।
हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐ॒नम॑प्रति॒ख्यातं॑ गच्छति। य ए॒वं
वेद॑॥ २६॥

चन्द्रमा॑श्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञ॒क्रतोरे॒ध्वरेण॑ यज्ञ॒क्रतु॒नोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥६॥—[६]

प्र॒जाप॑तिः पुरु॒षम॑सृजत। सो॑ऽग्नि॒रब्र॑वीत्। ममा॒यम॑न्न॒मस्त्वि॑ति।
सो॑ऽबिभेत्। सर्व॑ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्य॒तीति॑। स
ए॒ताःश्च॑तु॒र्होत॑ृना॒त्मस्पर्॑णानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स
आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्नि॒होत्रं॑ जुहोति। एक॑हो॒तारमे॒व
तद्य॑ज्ञ॒क्रतुमा॑प्रोत्यग्नि॒होत्रम्॥ २७॥

कु॒सिन्ध॑श्चा॒त्मनः॑ स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं
गच्छति। च॒तुरु॑न्नयति। चतु॒र्हो॒तारमे॒व तद्य॑ज्ञ॒क्रतुमा॑प्रोति
दर्श॑पूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒त्मनो॑ऽङ्गानि स्पृणोति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरु॑न्नयति।
स॒मित्य॑श्चमी। पञ्च॑हो॒तारमे॒व तद्य॑ज्ञ॒क्रतुमा॑प्रोति चातुर्मा॒स्यानि॑।

लोमं छुर्वीं मा॒ऽसम॒स्थिं म॒ज्जानम्॑॥२८॥

तानि॑ चा॒त्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति।
च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। षड्द्वो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति
पशु॑बन्धम्। स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्नमवा॑श्रं प्रा॒णम्। तानि॑
चा॒त्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति।
च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मित्स॑प्तमी। स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सौ॒म्यम॑ध्व॒रम्।
स॒प्त चा॒त्मनः॑ शी॒र्षण्या॑न्प्रा॒णान्स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒
सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। द्विर्नि॒मा॑ष्टि।
द्विः प्रा॑श्नाति। दश॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति संवत्स॒रम्।
सर्वं॑ चा॒त्मान॑म॒परि॑वर्गः स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं
गच्छति॥३०॥

अग्नि॑होत्रं म॒ज्जान॑न्दि॒र्जुहो॑त्य॒परि॑वर्गः स्पृ॒णोत्येकं॑ च॥७॥ [७]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत् प्र जा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत।
सो॑ऽन्तर्वा॒नभ॑वत्। स हरि॑तः श्या॒वोऽभ॑वत्। तस्मा॑त्स्त्र्यन्त॑र्वली।

हरिणी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑मानो गर्भेणाताम्यत्।
 स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वोऽभवत्। तस्मा॑त्ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो
 भ॑वति। तस्यासुरे॒वार्जी॑वत्॥३१॥

तेनासु॒नाऽसुरा॑नसृजत। तदसुरा॑णामसुर॒त्वम्। य
 ए॒वमसुरा॑णामसुर॒त्वं वेद॑। असु॑माने॒व भ॑वति। नैन॒मसु॑र्जहाति।
 सोऽसुरा॑न्तसृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑ पि॒तृन॑सृजत।
 तत्पि॑तृणां पि॒तृत्वम्। य ए॒वं पि॑तृणां पि॒तृत्वं वेद॑। पि॒तेवै॒व
 स्वा॒ना भ॑वति॥३२॥

यन्त्य॑स्य पि॒तरो॒ हव॑मः। स पि॒तृन्त॑सृ॒ष्ट्वाऽऽम॑नस्यत्।
 तदनु॑ मनु॒ष्या॑नसृजत। तन्म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वम्। य
 ए॒वं म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वं वेद॑। म॒न॒स्व्यै॒व भ॑वति।
 नैनं॑ मनु॒र्जहा॑ति। तस्मै॑ मनु॒ष्या॑न्त॑सृजानाय। दि॒वा
 दे॒व॒त्राऽभव॑त्। तदनु॑ दे॒वान॑सृजत। तद्दे॒वाना॑न्दे॒व॒त्वम्। य
 ए॒वन्दे॒वाना॑न्दे॒व॒त्वं वेद॑। दि॒वा है॒वास्य॑ दे॒व॒त्रा भ॑वति। तानि॒
 वा ए॒तानि॑ च॒त्वार्य॑म्भा॑सि। दे॒वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरो॑ऽसुराः।

तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानां भवति देवानंसृजत सप्त च॥८॥ _____[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्त्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सं पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सं पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सं पवते। द्योः पवते।

दिवंम॒भि प॑वते। दिवंम॒भि सं प॑वते। दिग्भ्यः प॑वते।
दिशोऽभि प॑वते। दिशोऽभि सम्प॑वते। स यत्पुरस्ताद्वा॒ति।
प्रा॒ण ए॒व भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वा॒ति॥३७॥

तस्मात्पु॒रस्ता॑द्वा॒न्तम्। सर्वा॑ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि
प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॒व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑।
स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॒ यद्दक्षि॑णतो वा॒ति। मा॒त॒रिश्चै॒व
भू॒त्वा दक्षि॑णतो वा॒ति। तस्माद्दक्षि॑णतो वान्तं वि॒द्यात्। सर्वा॑
दिश॒ आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॑ दिशोऽनु वि वा॒ति। सर्वा॑ दिशोऽनु सं वा॒तीति॑।
स वा ए॒ष मा॒त॒रिश्चै॒व। अथ॒ यत्प॒श्चाद्वा॑ति। प॒व॒मान ए॒व
भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमु॑प॒हरन्ति॑।
पू॒तम॑श्जाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प॒व॒मान ए॒व॥३९॥

अथ॒ यदु॑त्तरतो वा॒ति। स॒वि॒तै॒व भू॒त्वोत्त॑रतो वा॒ति। स॒वि॒तै॒व
स्वा॒ना भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॒वि॒तै॒व। ते य
ए॒नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मु॒प॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑।

तांस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य
एनन्दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति। दक्षिणत
इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप
वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति।
पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप
वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मृष्टयेदिव।
क्राथयेदिव। शृङ्गायेतैव। उत मोपं वदेयुः। उत मे
पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्त्स्यात्।
यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वां धावयेत्।
सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं
जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा
भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सं पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः

पाप्मानस्तां स्तेषां घृन्तीत्यष्टौ च॥९॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तत्रयो वेदा
अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता
सावित्री। सोमं राजानश्चकमे। श्रद्धामु स चकमे।
साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते
अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानङ्गामये। श्रद्धामु स कामयत
इति। तस्या उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तं होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।
तं होवाच। भोगन्तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते
पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो
भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं
 स्थांगुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय।
 चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः।
 सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।
 आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥१०॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति।
 आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
 स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा
 एतन्दशहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण।
 परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
 स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
 सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
 इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठं हूतः

प्रत्यशृणोत्। स षड्भूतोऽभवत्॥४८॥

षड्भूतो ह वै नामैषः। तं वा एत९ षड्भूत९ सन्तम्।
षड्भूतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चम९ हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
पञ्चहूत९ सन्तम्। पञ्चहूतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
चतुर्थ९ हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह
वै नामैषः। तं वा एतश्चतुर्हूत९ सन्तम्। चतुर्हूतेत्याचक्षते
पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे
नेदिष्ठ९ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु
हैना९श्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणा९
हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एव
वेद॥५०॥

देवाष्षड्भूतोऽभवत्पञ्चहूतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रौषीष्यद्॥११॥

[११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यदशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्रं
 प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वाङ्मन्त्रब्रह्मवादिनो यो वा इमं
 विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदङ्किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्य दक्षिणतः
 पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्।
विश्वा अग्रेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि।
अग्रे शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु।
सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाः
सि। अग्रे यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघांसति॥१॥
तास्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा अग्रे यो
नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः।
मा तस्योच्छैषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो
विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाः
अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च
ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदैमा। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे
वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथङ्गवेषणः

हरिभ्याम्। उप॒ ब्रह्मा॑णि जु॒जुषा॑णम॒स्थुः। वि॒बा॑धि॒ष्टा॒स्य
रोद॑सी म॒हि॒त्वा। इन्द्रो॑ वृ॒त्रा॒ण्य॑प्र॒तीज॑घ॒न्वान्॥३॥

ह॒व्य॒वा॒ह॑म॒भिमा॑ति॒षा॒हम्। र॒क्षो॒हणं॑ पृ॒त॑नासु जि॒ष्णुम्।
ज्योति॑ष्मन्त॒न्दी॒द्यत्तं॑ पु॒र॑न्धिम्। अ॒ग्निः॑ स्वि॒ष्ट॒कृ॒त॒मा हु॑वेम।
स्वि॒ष्ट॒म॒ग्ने अ॒भि तत्पृ॑णाहि। वि॒श्वा दे॒व पृ॒त॑ना अ॒भि प्य।
उ॒रु॒न्नः प॒न्था॑ प्र॒दि॒श॒न्विभा॑हि। ज्योति॑ष्म॒द्धेह्य॒जर॑न्न आयुः।
त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं म॒र्ता॑स ईड॒ते॥४॥

म॒न्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानुषक्। वि॒श्वा॑नि नो
दु॒र्ग॒हा जा॑तवेदः। सि॒न्धु॒न्न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अ॒ग्ने
अ॒त्रि॒व॒न्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माकं॑ बो॒ध्य॒वि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा
गा अ॒न्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाज॑ः स॒नो॒तु नः।
पू॒षे॒मा आ॒शा अनु॑वेद॒ सर्वाः॥५॥

सो अ॒स्मा॑ः अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॒घृ॒णिः
सर्व॑वीरः। अ॒प्र॒यु॒च्छन्पु॑र ए॒तु प्र॒जा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्र॒था
अ॒सि। जु॒ष्टो हो॒ता वरै॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वि॑त॒न्वते। अ॒ग्नी

रक्षाँसि सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः।
अग्ने रक्षां णो अहंसः॥६॥

प्रतिष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हंसि
न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्वा। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात
वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः।
देवानाँन्दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु
यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो
नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह
आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूँषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा
हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो
अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदन्नमः।
कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वशी। कामस्तदग्ने

समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सुतो
बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा।
त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः।
तिग्मेषव आयुधा सशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो
अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः।
मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण।
त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवा आसादया इह। अग्ने हव्याय
वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवा अजरः
सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे
जातवेदः॥११॥

जिघांसत्यमित्राँअघन्वानीडते सर्वा अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं च॥१॥

[१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो
माँऽघायुरभिदासंति। तमग्ने मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा
यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासंति। तयाँऽग्ने त्वं

मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। य॒त्किञ्चा॒सौ म॑न॒सा यच्च॑ वा॒चा।
य॒ज्ञैर्जु॑होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृ॒त्युर्निर्ऋ॑त्या संवि॒दानः। पु॒रादि॒ष्टादाहु॑तीरस्य हन्तु।
या॒तुधा॑ना॒ निर्ऋ॑तिरादु॒रक्षः॑। ते अ॒स्य घ॒न्त्वन्ते॑न स॒त्यम्।
इ॒न्द्रे॒षिता॒ आज्य॑मस्य म॒ध्नन्तु। मा तत्स॑मृ॒द्धिं यद॒सौ
क॒रोति॑। ह॒न्मि ते॒ऽहं कृ॑तः॒ हविः॑। यो मे॑ घो॒रम॑चीकृतः।
अप॑ञ्चौ त उ॒भौ बा॒हू। अप॑न॒ह्याम्या॒स्यम्॥१३॥

अप॑ न॒ह्यामि॑ ते बा॒हू। अप॑ न॒ह्याम्या॒स्यम्। अ॒ग्नेर्दे॒वस्य॒
ब्र॒ह्म॑णा। सर्व॑न्तेऽवधिषं कृ॒तम्। पु॒राऽमु॑ष्य वष॒ट्कारा॑त्।
य॒ज्ञन्दे॒वेषु॑ नस्कृ॒धि। स्वि॑ष्ट॒म॒स्माकं॑ भूयात्। माऽस्मान्प्रा॒प॒न्नरा॑तः
अ॒न्ति दू॒रे स॒तो अ॒ग्ने। भा॒तृव्य॑स्याभि॒दास॑तः॥१४॥

व॒ष॒ट्कारे॑ण॒ वज्रे॑ण। कृ॒त्याः॑ ह॒न्मि कृ॑ताम॒हम्। यो मा॒
न॒क्त॑न्दिवा॒ सा॒यम्। प्रा॒तश्चा॒हो नि॒पीय॑ति। अ॒द्या तमि॑न्द्र
वज्रे॑ण। भा॒तृव्यं॑ पादयाम॒सि। इ॒न्द्रस्य॑ गृ॒होऽसि॑ तन्त्वा॑।
प्र॒प॒द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह यन्मे॑ अ॒स्ति ते॑न। ई॒डे अ॒ग्निं

विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम
ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम।
अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः
सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु पश्यमानः।
आ तन्तुमग्निर्दिव्यन्ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था
भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः
सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्रुत।
अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन
पतिविद्ये जिगाय। त्रिंशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ
इन्द्रं स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया।

विश्वव्यं॑चा॒ अदि॑तिः॒ सूर्य॑त्वक्। इन्द्रा॑णी दे॒वी प्रा॒सहा॒
ददा॑ना॥१८॥

सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु। आत्वा॑ऽहार्षम॒न्तर॑भूः।
ध्रुव॑स्ति॒ष्ठावि॑चाचलिः। वि॒शस्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु।
मा त्वद्रा॑ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। ध्रु॒वा द्यौर्ध्रु॒वा पृ॑थि॒वी। ध्रु॒वं
विश्व॑मिद॒ञ्जग॑त्। ध्रु॒वा ह॒ पर्व॑ता इ॒मे। ध्रु॒वो राजा॑
वि॒शाम॒यम्। इ॒हैवै॑धि॒ मा व्य॑थिष्ठाः॥१९॥

पर्व॑त इ॒वावि॑चाचलिः। इन्द्र॑ इवे॒ह ध्रु॒वस्ति॑ष्ठ। इ॒ह रा॑ष्ट्रमु॒
धार॑य। अ॒भि॒ति॑ष्ठ पृ॒तन्य॑तः। अधे॑रे सन्तु शत्र॑वः। इन्द्र॑ इव
वृ॒त्रहा॑ तिष्ठ। अ॒पः क्षे॒त्राणि॑ स॒ञ्जय॑न्। इन्द्र॑ ए॒णम॑दीधरत्।
ध्रु॒वन्ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑। तस्मै॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒यं च॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑॥२०॥

हृविर्भिरास्यमभि दासंतो विपश्चितमप्रायावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥२॥ [२]

जुष्टी॑ नरो ब्रह्म॑णा वः पि॒तृणा॑म्। अक्ष॑मव्यय॒न्न कि॒ला॑रिषाथ।
यच्छ॑क्री॒षु बृ॒हता॑ रवे॒ण। इन्द्रे॑ शुष्म॒मद॑धाथा वसिष्ठाः।

पाव॒का नः॑ सर॑स्वती। वाजे॑भिर्वा॒जिनी॑वती। य॒ज्ञं व॑ष्टु धि॒या
व॑सुः। सर॑स्वत्य॒भिनी॑ नेषि॒ वस्यः॑। मा प॑स्फरीः पय॑सा॒ मा
न॒ आध॑क्। जुष॑स्व नः स॒ख्या व॑श्या॒ च॥२१॥

मा त्वक्षेत्रा॒ण्यर॑णानि गन्म। वृ॒ञ्चे ह॒विर्नम॑सा ब॒र्हिर॒ग्नौ।
अया॑मि॒ सुग॑धृत॒वती॑ सुवृ॒क्तिः। अम्य॑क्षि॒ सद्य॑ स॒दने॑
पृथि॒व्याः। अश्रा॑यि य॒ज्ञः सूर्ये॑ न चक्षुः॑। इ॒हार्वा॑श्चमति॒
ह्वये॑। इन्द्रं॒ जैत्रा॑य॒ जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केवलः॑।
अ॒र्वाश्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे। यो गो॒जिद्धं॒ नजिद॑श्च॒जिद्यः॑॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॑ह्वे जुष॑स्व। अ॒स्य कु॑र्मो हरि॒वो
मे॒दिन॑न्त्वा। अस॑म्मृष्टो जायसे मातृ॒वोः शुचिः॑। म॒न्द्रः
क॒विरुद॑तिष्ठो वि॒वस्वतः॑। घृ॒तेन॑ त्वा वर्धयन्न॒ग्र आ॑हुत।
धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दिवि श्रि॒तः। अ॒ग्निर॒ग्रे प्रथ॑मो दे॒वता॑नाम्।
संया॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्।
दी॒क्षये॒द५ ह॒विरा ग॑च्छतन्नः॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो॒ तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षापा॒लेभ्यो॑ऽवन॑न्त॒५ हि
श॑क्रा। वि॒श्वैर्दे॒वैर्य॒ज्ञियैः॑ संविदा॒नौ। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय

धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो
गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति
भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव
उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्।
विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्।
ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनांसः। उरुक्षितिः सुजनिमा
चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं
महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य
स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारश्चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्।
प्रत्यर्धिन्देवस्यदेवस्य महा। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्।
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च
याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः
शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः

पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दज्योतिर्बृहते रणाय।
अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यातः सुकृताय
विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः।
अविष्टन्धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अहयं नो
अस्तु। आवा॑न्तो॒के तन॑ये तू॒तुजानाः। सुर॒त्वा॑सो
दे॒ववी॑तिङ्गमेम॥२७॥

त्वः सोम॑ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वद॒न्दक्षैः सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः।
त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्मह॒ित्वा। द्यु॒मेभि॑र्द्यु॒म्यभ॑वो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं
यु॒त्सु पृत॑नासु प॒प्रिम्। सु॒व॒र॒षाम॒प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्।
भ॒रेषु॒जाः सु॑क्षि॒तिः सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्त॒न्त्वाम॑नु॒ मदे॑म
सोम॑। भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म्न ए॒व या
उ॑ स॒प्रथाः॑॥२८॥

अथा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॒ राध्यो॑
ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये
वि॒ष्णावे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्र॑वात्। से॒दु

श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्य्य यथा विद
 ऋतस्य। गर्भं हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम
 चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्रुवः। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रं सुखतमे
 रथे। एष ब्रह्मा प्रतेमहे। विदथे शंसिषं हरी। य ऋत्वियः
 प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः।
 हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्षसङ्गिरः। आचर्षणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा
 कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः। स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्त्वा
 हरी वृषणायार्ह्यर्वाङ्। प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः
 समुद्रं रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्।
 यदीं सोमः पृणति दुग्धो अंशुः। ह्वयामसि त्वेन्द्र
 यार्ह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु।
 प्रास्मां अं पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो

विदा॑नाः। ऋ॒भुर्येभि॒र्वृष॑प॒र्वा विहा॑याः। प्र॒य॒म्यमा॑णान्प्रति
 षू गृ॑भाय। इन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य वृ॒ष्णाः। अहे॑डमान
 उप॑याहि य॒ज्ञम्। तुभ्य॑ पवन्त॒ इन्द्र॑वः सु॒तासः॑। गावो॒ न
 वज्रि॑न्स्व॒मोको॒ अच्छ॑॥३२॥

इन्द्रा ग॑हि प्रथ॒मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कुत्सु॑कृता॒ या
 वरि॑ष्ठा। यया॒ शश्व॑त्पिब॑सि मध्वं ऊ॒र्मिम्। तया॑ पाहि प्र ते॑
 अध्व॑र्युर॑स्थात्। सन्ते॒ वज्रो॑ वर्ततामिन्द्र ग॒व्युः। प्रा॒तर्यु॑जा
 वि बो॑धय। अ॒श्विना॒वेह॑ गच्छ॒तम्। अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑।
 प्रा॒तर्या॑वा॒णा प्रथ॑मा य॒जध्व॑म्। पुरा॑ गृ॒ध्रादर॑रुषः पिबाथः।
 प्रा॒तर्हि॑ य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते। प्रश॑सन्ति क॒वयः॑ पूर्॒वभाजः॑।
 प्रा॒तर्य॑जध्वम॒श्विना॑ हिनोत। न सा॒यम॑स्ति दे॒व्या अजु॑ष्टम्।
 उ॒तान्यो॑ अ॒स्मद्य॑जते॒ विचा॑यः। पूर्॒वः पूर्॒वो यज॑मानो
 वनी॑यान्॥३३॥

चा॒श्वजिद्यो॑ गच्छतं नो दाश॒त्रामा॑भि॒श्रीर्गमे॑म स॒प्रथा॑ भजामहे विशन्तु या॒ह्यर्वा॑डच्छं पिबाथ॒ष्यद्व॑॥३॥

न॒क्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्रि च। इ॒दं
र॒जनि॑ रजय। कि॒लासं॑ प॒लितं॑ च॒ यत्। कि॒लासं॑श्च
प॒लितं॑ च। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां
व॒र्णः। परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। अ॒सित॑न्ते नि॒लय॑नम्।
आ॒स्थान॑म॒सित॑न्तव॑॥ ३४॥

अ॒सि॒क्रिय॑स्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑
कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्य च॒ यत्त्व॑चि। कृ॒त्यया॑ कृतस्य ब्रह्म॑णा।
लक्ष्मं॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। स॒रूपा॑ नाम॑ ते मा॒ता। स॒रूपो॑ नाम॑
ते पि॒ता। स॒रूपाऽस्यो॑षधे सा। स॒रूपमि॑दं कृ॒धि॥ ३५॥

शु॒नं हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ।
शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॑तये॒ सम॑त्सु। घ्नन्त॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑ धना॑नाम्।
धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॑ वसु। नि वो॒ वना॑ जिह॑ते
याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमा॒तरः। यु॒धे
यदु॑ग्राः पृष॑तीरयु॒ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। वि॒वि॒ञ्चन्ति॑
व॒नस्प॑तीन्॥ ३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सुः सर्व॒या वि॒शा। पु॒रु॒त्रा
हि स॒दृ॒ङ्मु॒सि। वि॒शो वि॒श्वा अ॒नु प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे।
स॒मत्स्व॒ग्निम॑वसे। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वा॒जे॒षु चि॒त्ररा॑धसम्।
सङ्ग॑च्छ॒ध्वं सं॑व॒दध्व॑म्। स॒द्यो म॒नां॑ सि जा॒नता॑म्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॑ पूर्वे॑। स॒ज्ज्ञा॒ना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः
स॒मि॑तिः स॒मा॒नी। स॒मा॒नं म॒नः स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नङ्के॑तो
अ॒भि स॑ र॒भध्व॑म्। सं॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑। स॒मा॒नी
व आ॒कू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑या॒नि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑।
यथा॑ वः सु॒स॒हास॑ति॥३८॥

सं॒ज्ञान॑न्नः स्वैः। सं॒ज्ञान॑म॒रणैः॑। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ यु॒वम्।
इ॒हास्मा॑सु नि॒यच्छ॑तम्। सं॒ज्ञानं॑ मे बृ॒हस्प॑तिः। सं॒ज्ञानं॑
स॒वि॒ता के॑रत्। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ यु॒वम्। इ॒ह म॒ह्यं नि
य॑च्छ॒तम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः॑। अ॒गन्म॑ शर्म॒ ते
व॒यम्॥३९॥

अ॒ग्ने हि॒र॒ण्य॑स॒न्द॒शः। अ॒द॒भ्ये॑भिः स॒वितः॑ पा॒युभि॑द्वम्।

शिवेभिर्द्य परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय
नव्यसे। रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत। मदेमदे हि नो
ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया
हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तव दंसना। आ तू न
इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा
देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
यूयम्। ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनादित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न
शैकिम। मेदस्वता यजमानाः। सुचाऽऽज्येन जुह्वतः।
अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि
दिवा यदि नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं
च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी
मलादिव। पूतं पवित्रेणैवाज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मेनसः।

उद्वयन्तमसुस्परिं। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवन्दैवत्रा
सूर्यम्। अगन्म् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तव कृधि वनस्पतीं ज्ञानतामसंति वयं भरादित्याश्च नवं च॥४॥ [४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
ऋ॑तयुः श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शा
सर्व॑वीर॒ सु॒वीरम्। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो
र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग॒ वृषो॑नपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॑यानि। पौ॒स्या॑नि नि॒युतः॑
सश्चुरिन्द्र॑म्। स॒मुद्र॑न्न सिन्ध॒व उ॒क्थ॑शुष्माः। उ॒रु॒व्यच॑सङ्गि॒र
आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॒य गि॒रो अ॒नि॒शित॑सर्गाः। अ॒पः
प्रेर॑यन्त्सर्ग॑रस्य बु॒धात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॑ श॒ची॑भिः।
विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑ पृथि॒वीमु॒त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा
क्षाम॑बुध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भि॒नत्क॒कुभः॑ पर्व॑तानाम्।

आ नो॑ अग्रे सुके॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीक॒न्धेहि॑
जी॒वसे॑। त्व॑ सोम॒ महे॑ भगम्। त्वं यू॒नं ऋ॑ताय॒ते।
दक्ष॑न्दधासि जी॒वसे॑। रथ॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो
न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः संम्रा॑जा पय॑सा
न उक्ष॑तम्। वाच॑सु मि॑त्रावरुणा॒ विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां
व॑दति॒ त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरु॒तः सुमा॑यया॑। द्यां
व॑र्षय॒तम॑रु॒णाम॑रे॒पस॑म्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्यवः॑। सू॒रो रथ॑स्य
न॒प्रियः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि॒
तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्नसि॒तन्दे॒व व॒स्वः। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॑ सू॒र्यस्य॑।
च॒मे॒वावा॑धुस्तमो॑ अ॒प्स्वन्तः॑। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यता।
दि॒वस्पु॑त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। अच्छा॑
वद॒ तव॑सङ्गी॒भि॒राभिः॑। स्तु॒हि प॒र्जन्य॑न्नम॒साऽऽवि॑वास।
कनि॑क्रदद्वृष॒भो जी॒रदा॑नुः। रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु॒ गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः
 पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जूहोता मधुमत्तमम्।
 इडाँन्नः संयतङ्करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिं
 घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि।
 असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भन्धत्तं
 स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
 निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
 हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति
 बरुहिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्र इन्द्रश्च
 मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि वृत्रहन्तमा। याभ्यां
 सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
 वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुङ्गर्भः सुजाताः सखा सप्त च॥५॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती

स्तोम्याऽभूत्। इ॒मा जु॒ह्वा॑नायुष्म॒दा नमो॑भिः। प्रति॒ स्तोम॑ः
 सर॒स्वति जु॑षस्व। तव॒ शर्म॑न्प्रिय॒तमे॒ दधा॑नाः। उप॑स्थेयाम
 शर॒णन्न वृ॑क्षम्। त्रिणि॑ प॒दा विच॑क्रमे। विष्णु॑र्गो॒पा अदा॑भ्यः।
 ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ देव॒यवो॒ मद॑न्ति।
 उ॒रु॒क्रम॑स्य॒ स हि ब॑न्धुरि॒त्था। विष्णोः॑ प॒दे पर॑मे मध्व॒
 उत्सः॑। क॒त्वा॒दा अ॑स्थु श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्सु॑रे॒ष्णाः।
 मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्म॒वाह। प्रि॒या त॒ आ
 ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पुरो॒डाश॑म्॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिरः॑। शृ॒ण्वन्त्व॑मृ॒तस्य॒ ये। सु॒मृ॒डीका॑ भवन्तु
 नः। अ॒द्या नो॑ देव सवि॒तः। प्र॒जाव॑त्सावीः सौभ॑गम्। परा॑
 दु॒ष्प्रि॒यः सु॒व। वि॒श्वानि॑ देव सवि॒तः। दु॒रि॒तानि॒ परा॑ सु॒व।
 यद्भ॒द्रन्त॑न्म॒ आ सु॑व। शुचि॑म॒र्केर्बृ॑ह॒स्पति॑म्॥५३॥

अ॒ध्वरे॑षु॒ नम॑स्यत। अ॒ना॒म्योज॒ आ च॑के। या धा॒रय॑न्त
 दे॒वा सु॒दक्षा॒ दक्ष॑पिता॒रा। अ॒सुर्या॑य प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॒

सुधि॑त॒ ओक॑सि॒ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पि॒न्वते॒ विश्व॑दानी॑। तस्मै॒
विशः॑ स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा रा॒जनि॑ पूर्वं ए॒ति।
सकृ॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम्। सच्यु॑तिञ्ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॒भान्न॒ आ भ॑र। प्र॒यप्स्य॑न्नि॒व स॒क्थ्यौ। वि न॑
इन्द्र॒ मृधो॑ जहि। कनी॑खुनदिव सा॒पयन्। अ॒भि नः॑
सुष्टु॑तिन्नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रियां यशः॑। मु॒ष्कयो॑रदधात्सप॒म्।
का॒मस्य॑ तृप्ति॒मान॑न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्रमो॒द
आ॑नन्दः॥५५॥

मु॒ष्कयो॑र्निहि॒तः सपः॑। सृ॒त्वेव॑ का॒मस्य॑ तृ॒प्याणि॑। दक्षि॑णानां
प्रति॑ग्रहे। मन॑सश्चित्तमाकृ॒तिम्। वा॒चः स॒त्यम॑शीमहि।
प॒शूना॑ रूपमन्न॒स्य। यशः॑ श्रीः श्र॑यतां मयि॑। यथा॒ऽहम॑स्या
अ॒तृप॑ः स्त्रियै पु॒मान्। यथा॒ स्त्री तृ॒प्यति॑ पु॒ंसि प्रि॒ये
प्रि॒या। ए॒वं भग॑स्य तृ॒प्याणि॑॥५६॥

य॒ज्ञस्य॑ का॒म्यः प्रि॒यः। ददा॑मीत्य॒ग्निर्व॑दति। तथे॑ति वा॒युरा॑ह
तत्। ह॒न्ते॑ति स॒त्यश्च॑न्द्रमा॑। आ॒दि॒त्यः स॒त्यमो॑मिति॑।
आप॒स्तत्स॒त्यमा॑ भ॑रन्। यशो॑ य॒ज्ञस्य॑ दक्षि॑णाम्। अ॒सौ

मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरङ्क्षेत्रजित्याय देवाः।
येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सन्न विभृता पुरूणि।
वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।
पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवे। बृहतीमृतये
दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न
दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च
याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह।
न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सङ्स्कृतत्रमुपं यन्ति
ता अभि। उरुगायमभयन्तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि
चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि
श्रियोऽधिता। उपं ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः।

रात्री स्तोमन्न जिग्युषी॥ देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां
विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्त्रेषमूर्जन्दुहाना।
धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानान्निषसाद मन्त्रा।
चतस्र ऊर्जन्दुदुहे पयांसि। क्व स्विदस्याः परमं जंगाम।
गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी॥ सहस्राक्षरा परमे
व्योमन्। तस्यांसमुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति
प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वांसस्तु गणवान्सजातवान्।
अस्य सुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा
उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। सुषा सपत्ना
श्वशुरोऽयमस्तु। अयंसत्रूञ्जयतु जरहृषाणः। अयं
वा जयतु वाजसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।

सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधान्
उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो
वार्जसातौ चत्वारि च॥६॥

वृषाऽस्य॑ शुर्वृषभाय॑ गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्ष॑से। दिव्यः
कर्म॑ण्यो हितो बृहन्नाम॑। वृषभस्य॑ या ककुत्। विषू॑वान्
विष्णो॑ भवतु। अयं॑ यो माम॑को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव
दे॒वेभ्यः॑। वि ब्रवी॑तु जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒
अधि॑पतिं विशा॑म्॥६३॥

अस्याः पृथि॑व्या अ॒ध्यक्ष॑म्। इ॒ममिन्द्र॑ वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः॑
सुवृष॑भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॑ आ॒हितः॑। कार्षी॑वल प्रगाणेन।
वृष॑भेण यजामहे। वृष॑भेण यज॑मानाः। अ॒क्रूरे॑णेव सर्पिषा॑।
मृध॑श्च सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृष॑भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति
शत्रु॑मा॒यन्त॑म्। अथो॒ हन्ति॑ पृतन्य॒तः। नृणा॑महं प्र॒णीर॑सन्त।

अग्रं उद्भिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा
विश्वा अभितिष्ठाभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति।
उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व। जनेषु।
उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं युध्य।
अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्सहस ओजसा। वि शत्रून्
विमृधो नुद। एतन्ते स्तोमन्तुविजात विप्रः। रथन्न धीरः
स्वपा अतक्षम्। यदीदग्रे प्रतित्वन्देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय
जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो
जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः।
इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु।
अयं कृत्तुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः

काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्।
शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो
अग्रन्दिर्विष्टिषु॥ ६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र
वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विशपतिरस्तु राजा। अस्मा
इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसङ्गणुहि शत्रुमस्य। इममा
भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥ ६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथाङ्घ्रिर्मदुधैव
धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो
गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन
जयासि न परा जयासै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्।
अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः।
एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥ ७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः

सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमंग्रे अन्तित
 ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिश्चिकिद्धि। बृहत्ते
 अंग्रे महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्त्रैः। यो
 अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः।
 विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अंग्रे अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ।
 ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्।
 ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्मांग्रे ज्येष्ठन्दिवमा ततान।
 ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
 ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
 शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
 पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
 सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरंतरद्रजांसि। स्पृधो विहृत्य
 पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा

सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानन्त्वा भुवनानामभिश्चियम्।
स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥ ७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिर्विष्टिषु वसूनि जिगीवान्त्सहोभिर्मिता नश्चत्वारि च॥ ७॥

[७]

स प्रवन्नवीयसा। अग्रे द्युम्नेन संयता। बृहत्तन्थ भानुना।
नवन्नु स्तोममग्रयै। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः
कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो
यथा। अग्रे यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरता॥ ७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय
वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टं शुचितमं वसु। नवः
सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते भाग ऋता
वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥ ७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः
सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजन्त्सोम स्वस्तयै।

नव॑स्तोम॒न्नव॑ ह॒विः। इन्द्रा॑ग्निभ्यां॒ नि वे॑दय। तज्जु॑षेता॒ः
सचै॑तसा। शुचि॑न्नु स्तोम॒न्नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा
जुषे॑थाम्॥७६॥

उ॒भा हि वा॑ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ स॒द्य उ॑श॒ते
धे॑ष्ठा। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्।
इ॒ह दे॒वो स॑ह॒स्रिणौ॑। य॒ज्ञन्न॒ आ हि ग॑च्छताम्। वसु॑मन्त॑
सुव॑र्विदम्। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य
नः। वि॒श्वान्दे॒वाः स्त॑र्पयत॥७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सुव॑र्विदो॒ हि ज॑ज्ञिरे। ए॒दं ब॒र्हिः
सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं
ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्यागमि॒ष्ठाः। इ॒मे नु
द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धिया। आ॒ऽस्मै
पृ॒णीतां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पु॒ष्टिम् मृ॒त॒न्नवे॑न॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॑ ये दु॒हाते॑। पय॑स्वत्युत्तरा॒मेतु॑ पु॒ष्टिः। इ॒मं
य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो

हव्यवाहनः। चित्रभानुर्धुतासुतिः। नवजातो वि रौचसे।
अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न
मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः स्तोमं जुषस्व नः।
अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा
अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः
समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो
मयोभूः पितो आ विशस्व। शन्तोकाय तनुवै स्योनः। एतमु
त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कषुः।
इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः
सुदानवः॥८०॥

पुरेता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतत्रवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥८॥ [८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तज्ञाता वृषास उत नो वृषाऽस्यः सप्रब्रवद्दौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्षसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती

विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑। स
इत्सर्वं॑ व्या॒नशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑द्द॒दात्
क्षेत्रि॑य॒ध्वग॑द्व॒षा। तमि॑त्प्रा॒णं म॒न॒सोप॑ शिक्षत। अ॒ग्रं
दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। म॒न॒सश्चि॑त्ते॒दम्। भू॒तं भव्यं॑ च
गु॒प्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒म॑ हव॒म। म॒नः
श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑ति॒न्दध॑त्। जु॒षता॑ मे॒ वागि॒द॑
ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्यवा॒डन॑पायिनी। यया॑
रू॒पाणि॑ बहु॒धा वद॑न्ति। पेशा॑सि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा
नो॑ वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒द॑ ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॑
न्य॑क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा नि॒धीय॑ते। तस्य॑
सु॒म्नम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॒णम्। आयु॑रि॒न्नः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि।
 सुवज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्।
 श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदंश्च महंश्च श्रूयते।
 श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा।
 प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्।
 अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्रियमनंपस्फुरन्ती सत्यं सप्त च॥१॥ [१]

उदेहिं वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश
 सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदञ्जानं। स नो राष्ट्रेषु
 सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं
 जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदथ्यदुर्वीः। गातुं
 प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो
 व्यास्थदभयं नो अस्तु ॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्नोरीभिः। राष्ट्रन्दुहाथामिह
 रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः

प्र॒रुहो॑ रुहंश्च॑ । दि॒वंङ्ग॒त्वाय॑ म॒ह॒ता म॑हि॒म्ना । वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑न॒त्तु
पय॑सा॒ स्वेन॑ । यास्ते॒ वि॒श॒स्तप॑सा सं ब॒भूवुः॑ । गा॒य॒त्रं
व॒त्सम॑नु तास्त॒ आऽगुः॑ । तास्त्वा वि॑शन्तु म॒ह॑सा॒ स्वेन॑ । सं
मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्यै॒तु रोहि॑तः ॥ ५ ॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृ॒श्निमा॑तरः । इ॒न्द्रेण॑ स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ
श॒त्रून् । आ वो॒ रोहि॑तो अशृ॒णोद॑भिद्यवः । त्रि॒सं॒तासो॑
मरुतः स्वा॒दुस॑म्मुदः । रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान ।
तस्मि॑ऽस्तन्तुं॒ पर॑मे॒ष्टी त॑तान । तस्मि॑ञ्छि॒श्रिये अ॒ज
एक॑पात् । अ॒दृ॒ह॒द्द्यावा॑पृथि॒वी ब॑लेन । रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी
अ॒दृ॒हत् । तेन॒ सु॒वः स्त॒भित॑न्तेन॒ नाकः॑ ॥ ६ ॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे॒ रज॑सो वि॒मानः॑ । तेन॑ दे॒वाः सु॒व॒रन्व॑विन्दन् ।
सु॒शे॒र्वन्त्वा भा॑नवो॒ दी॒दि॒वा॒सम् । स॒म॒ग्रासो॑ जु॒ह्वो
जा॒तवे॑दः । उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॑तेन । स॒सं॒मग्रे॑ यु॒वसे॑
भो॒ज॒नानि॑ । अ॒ग्रे श॑र्धं म॒ह॒ते सौ॒भ॒गाय॑ । तव॑ द्यु॒म॒न्युत्त॑मा॒नि
सन्तु॑ । सञ्जा॑स्प॒त्य॒ सु॒यम॑मा कृ॒णुष्व॑ । श॒त्रूय॑ताम॒भि ति॑ष्ठ॒

महा॑सि॥७॥

अ॒स्त्वे॒तु रोहि॑तो॒ नाको॒ महा॑सि॥२॥ [२]

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑।
अ॒र्वाची॑नं कृणुतां याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
जुषा॑णः। यानि॑ नोऽजि॒नन्धना॑नि। ज॒हर्थ॑ शूर म॒न्युना॑।
इन्द्रा॑नुविन्द न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॒ आशा॑भ्यः
परि॑। सर्वा॒भ्योऽभय॑ङ्करत्॥८॥

जेता॒ शत्रू॑न् विच॑र्षणिः। आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे॑
त्वा। पु॒रो द॑धे अमृ॒तत्वाय॑ जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्याव॑से।
काम॑मस्य स॒मृद्धौ॑। इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॒ धियः॑। आकू॑तिन्दे॒वीं
मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यद्वि॑च्छामि
मन॑सा॒ सका॑मः। वि॒देय॑मेन॒द्धद॑ये॒ निवि॑ष्टम्॥९॥

सेद॑ग्निर॒ग्नीर॑त्ये॒त्यन्या॑न्। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः।
स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑। आशा॑नान्त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑।
च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृतै॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्या॑ध्य॒क्षेभ्यः॑। वि॒धेम॑ ह॒विषा॑

व॒यम्। वि॒श्वा आ॒शा म॒धुना॒ सꣳ सृ॒जामि। अ॒न॒मी॒वा आ॒पु
ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो मृ॒धो व्य॑स्यताम्॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॑णो
मित्र॑ इन्द्रः॑। बृ॒हस्प॑तिः सवि॒ता यः स॑ह॒स्त्री। पू॒षा नो॑
गोभि॑रव॑सा सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः।
त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ दध॑ती सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ꣳ सवि॒ता नो॑
ददा॑तु। बृ॒हस्प॑तिर्द॒ददिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॑ता वरु॑णः
सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒त्रिवि॑ष्टमस्यतान्नव॑ च॥३॥

[३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्र॒रेके॑।
उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॑ कामो॑ अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते॒ वसू॑नाम्।
इ॒मङ्काम॑ म॒न्दया॒ गोभि॑र॒श्वैः। च॒न्द्रव॑ता राध॑सा प॒प्रथ॑श्च।
सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं॒ वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑
अ॒क्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। या॒नि च॒कारं॑ प्रथ॒मानि॑
व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न्त्पर्व॑तानाम्।
 अह॒न्नहिं॑ पर्व॒ते शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्र॑ऽस्व॒र्यन्त॑तक्ष।
 वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॑ जग्मु॒रापः॑।
 वृषा॒यमा॑णोऽवृणी॒त सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रु॒केष्व॑पि॒बत्सु॑तस्य।
 आ सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अह॑न्नेन॒ प्रथ॑म॒जा
 मही॑नाम्॥१३॥

यदि॒न्द्राह॑न्प्रथम॒जा मही॑नाम्। आ॒न्मा॒यिना॒ममि॑नाः प्रोत
 मा॒याः। आ॒त्सूर्यं॑ ज॒नय॑न्ध्यामुषा॒सम्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून्
 कि॒ला॒विवि॑त्से। अह॑न्वृ॒त्रं वृ॒त्रत॑रं व्य॒सम्। इन्द्रो॑ वज्रेण
 म॒हता॑ व॒धेन॑। स्क॒न्धा॑ऽसी॒व कु॒लि॒शेना॒विवृ॑क्णा। अहिः॑
 शय॑त उप॒पृक्पृ॑थि॒व्याम्। अ॒यो॒ध्ये॒व दु॒र्मद॑ आ हि जु॒ह्वे।
 म॒हा॒वीर॑न्तु॒विबा॒धमृ॑जी॒षम्॥१४॥

नाता॑रीरस्य॒ समृ॑तिं व॒धाना॑म्। स॒ रु॒जानाः॑ पि॒पिषु॑
 इन्द्र॑शत्रुः। वि॒श्वो वि॒हाया॑ अ॒तिः। वसु॑र्दधे॒ हस्ते॑ दक्षि॒णे।
 तर॑णि॒र्न शि॑श्रथत्। श्र॒व॒स्यया॑ न शि॑श्रथत्। वि॒श्वस्मा॑

इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्रे
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दृढः। आ नो
रयिं बहुलाङ्गोमंतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदंससा। पूषा रक्षतु
नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून् रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदं नो हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा
हवींषि। इमानि ते दुरिता सौभंगानि। तेभिर्वयं सुभगांसः
स्याम॥१७॥

वज्रहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिं सौभंगान्येकं च॥४॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
 सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्ति॒न्दधा॑तु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ
 अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑ता॒ङ्गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः॑
 स्वप॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हि॒रति॑ ब॒र्हीꣳप्य॑न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
 वि॒श्वे अव॑न्तु दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒गवाꣳ अस्तु॑ दे॒वाः। तेन॑
 व॒यं भ॒गव॑न्तः स्याम॥१८॥

तन्त्वा॑ भ॒ग सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भ॒ग पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह।
 भ॒ग प्र॑णेत॒र्भ॒ग सत्य॑राधः। भ॒गेमा॑न्धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भ॒ग प्र
 णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भ॒ग प्र नृ॑भिर्नृ॒वन्तः॑ स्याम। श॒श्वतीः॑
 समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। श॒श्वतीः॑ समा॒ उप॑यन्त्यापः। इ॒ष्टं
 पू॒र्तꣳ श॒श्वती॑नाꣳ समा॑नाꣳ शा॒श्वते॑न। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तं लो॒कं
 प॒रमा॑ रुरोह ॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
 प॒ञ्च दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वय॒तस्त॑न्नमे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वि॒त॑तꣳꣳ
 षण्म॑यू॒खम्। अवा॑न्याꣳस्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ धृ॒त्तो अ॒न्यान्।
 नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हा॒सो

अ॒द्य। वृ॒ष्टिं ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः
समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वङ्क॒वयो यु॑वानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॑मास्तवि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑
अ॒ग्नयो॑ न शु॒शुचा॑ना ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रुमि॒न्धम॑न्त॒ उप॒ गा
अ॒वृण्व॑त। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॑वः। आ वे॒धस॒त्रील॑पृ॒ष्ठं बृ॑हन्तम्।
बृ॒ह॒स्पति॑ꣳ स॒दने॑ सा॒दय॑ध्वम्। सा॒दद्यो॑नि॒न्दम॒ आ
दी॑दि॒वाꣳसम्। हिर॑ण्यवर्णमरु॒षꣳ स॑पेमा। स हि शुचिः
श॒तप॑त्रः स शु॒न्ध्युः ॥२१॥

हिर॑ण्यवाशीरि॒षिः सु॑व॒र्षाः। बृ॒ह॒स्पतिः॑ स स्वा॒वेश ऋ॑ष्वाः।
पू॒रू सखि॑भ्य आ॒सुतिं॑ क॒रिष्ठः॑। पू॒षꣳ स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्।
नरि॑ष्येम क॒दाच॑न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि। यास्ते॑ पू॒षन्ना
वो अ॒न्तः स॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑रन्त॒रिक्षे॑ चर॑न्ति। याभि॑र्यासि
दू॒त्याꣳ सूर्य॑स्य। का॒मेन॑ कृतश्रव॑ इ॒च्छमा॑नः॥२२॥

अ॒र॒ण्या॒न्यर॑ण्यान्य॒सौ। या प्रे॒व न॑श्य॑सि। क॒था ग्रा॑म॒न्न
पृ॑च्छ॑सि। न त्वाभीरि॑व वि॒न्दती॑ ३। वृ॒षा॒र॒वाय॑

वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गाव इवावदन्। उतो वेश्मेव
दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष
आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्यां
सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति।
अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जुग्ध्वा। यत्र कामं
नि पद्यते। आज्ञनगन्धीं सुरभीम्। बहूनामकृषीवलाम्।
प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमंशंसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥५॥ [५]

वार्त्रहत्यायु शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि।
सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम्। उरुं गभीरं पृथुबुधमिन्द्र।
श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रुयिं
दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य
पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु।
 शं द्यावापृथिवी सहोषधीभिः। शमन्तरिक्षं सह वातेन
 ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्चतस्रः
 प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासान्त्वा जरसु
 आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि
 यक्ष्माद्दुरितादवर्त्ये॥ २६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदत्स्योनम्।
 अप्यभूद्भूद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो
 ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं
 क्षेत्रियाञ्जामिश्रं सात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्।
 बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य।
 धत्तं रयिं स्तुवते कीरयेचित्॥ २७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः।
 विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हुता दीर्घमध्वानमायन्।
 अनन्तमर्थमनिवत्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्सु

भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले।
अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्येव
शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषां वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा
भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः
पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं
मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ
भूतिम्भूतिं वयमश्जवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये चिच्छुभ्रेऽश्जवामहे चत्वारि च॥६॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा।
विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेघा जुहोमि स्वाहा।
अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु

दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गुः सह
ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय।
आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वम्
आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः।
मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरेता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः
पुनरसुः स्वाहा॥ अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन्
यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सोमो राजा राजपतिः।
राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ वरुणः
सम्राट्सम्राट्पतिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा॥ इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
ददातु स्वाहा॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे

यज॑मानाय द॒दातु॑ स्वाहा॑॥ स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रं रा॒ष्ट्रप॑तिः।
 रा॒ष्ट्रम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय द॒दातु॑ स्वाहा॑॥ पू॒षा वि॒शां
 वि॒द्व॑तिः। वि॒शम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय द॒दातु॑ स्वाहा॑॥
 सर॑स्वती पु॒ष्टिः पु॒ष्टि॑पत्नी। पु॒ष्टिम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 द॒दातु॑ स्वाहा॑॥ त्वष्टा॑ पशूनां मि॒थु॒नानां॑ रूप॒कृ॒द्रूप॑पतिः।
 रू॒पेणा॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून् द॑दातु स्वाहा॑॥ ३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दश
 ॥)॥७॥

[७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शि॒प्र॒वान्वृ॑षभो यो
 म॑ती॒नाम्। यो गो॑त्र॒भि॒द्वज्र॑भृ॒द्यो ह॑रि॒ष्टाः। स इ॑न्द्र चि॒त्रां
 अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजा॑न्। आ ते शु॒ष्मो वृ॑षभ ए॒तु प॒श्चात्।
 ओ॒त्तरा॑द॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मै॒त्वर्वा॑ङ्।
 इन्द्र॑ द्यु॒म्नं सु॑र्व॒र्वद्धे॒ह्यस्मे॑। प्रो॒ष्वस्मै॑ पु॒रोर॑थम्। इन्द्रा॑य
 शू॒षम॑र्चत॥ ३४॥

अ॒भी॒कै चि॒दु लो॒क॒कृ॒त्। स॒ङ्गे स॒मत्सु॑ वृ॒त्रहा॑। अ॒स्माकं॑ बोधि

चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं
वयं शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप नो
गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः॥ ३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय
भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी
हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा
ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूरि चक्षुः।
मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥ ३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं
देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः
कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं
चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं
वियंसत्॥ ३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाकै सुपर्णमुप यत्पतन्तम्।

हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्ष॒त त्वा॑ । हि॒र॒ण्य॑प॒क्षं व॑रु॒णस्य॑ दू॒तम् ।
 य॒मस्य॑ यो॒नौ श॑कु॒नं भु॑र॒ण्युम् । शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये । आ॒पो
 भव॑न्तु पी॒तये॑ । शं यो॒र॒भि स्र॑वन्तु नः । ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम् ।
 क्षय॑न्तीश्च॒र॒षणी॒नाम् ॥ ३८ ॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम् । अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत् ।
 अ॒न्तर्वि॑श्वा॒नि भेष॑जा । अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम् । आप॑श्च
 वि॒श्वभे॑षजीः । यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति॑ । गोष्व॑श्वेषु॒ यन्म॑धु ।
 तेन॑ मे वा॒जिनी॑वति । मुख॑म॒ङ्घ्रि सर॒स्वति॑ । या सर॑स्वती
 वैश॑म्भ॒ल्या ॥ ३९ ॥

तस्या॑ मे रा॒स्व । तस्या॑स्ते भक्षी॒य । तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑
 भूया॑स्म । अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत् । ममा॑सि॒
 योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि । ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्यान्य॑ग्रे । पु॒त्रः पि॒त्रे
 लो॒क॒कृ॒ञ्जा॒तवे॑दः । इ॒हैव॑ सन्त॒त्र सन्त॑ त्वाऽग्रे । प्रा॒णेन॑ वा॒चा
 मन॑सा बिभ॒र्मि । ति॒रो मा॒ सन्त॑मायु॒र्मा प्र॑हा॒सीत् ॥ ४० ॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणो॑प॒तिष्ठे॑ । अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑ ।

यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्र आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्ध॒या
र॒यिम्। या ते॑ अ॒ग्रे य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्त॑येह्यारो॒हात्माऽऽत्मान॑म्।
अच्छा॑ वसू॒नि कृ॑ण्वन्न॒स्मे न॒र्या पु॒रूणि॑। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा
सी॒द स्वां॑ योनि॑म्। जात॑वेदो भुव॒ आ जा॑य॒मानः॑ सक्ष॑य॒
एहि॑। उ॒पाव॑रोह जा॒तवे॑दः पुन॒स्त्वम्॥ ४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं वह॑ नः प्रजा॒नन्। आ॒युः प्र॒जां र॒यिम्स्मासु॑
धेहि॑। अज॑स्रो दी॒दिहि॑ नो दुरो॒णे। तमि॒न्द्र जो॑हवीमि
म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा द॒धान॑मप्रतिष्कुत॒ं शवा॑ंसि।
म॑हि॒ष्ठो गी॒र्भिरा॑ च॒ य॒ज्ञियो॑ऽववर्त॑त्। रा॒ये नो॑ वि॒श्वा
सु॒पथा॑ कृ॒णोतु॑ व॒ज्री। त्रि॒क॑द्रुकेषु म॒हिषो॑ यवा॑शिरं
तुवि॑शुष्मंस्तृ॒पत्। सोम॑मपिब॒द्विष्णु॑ना सु॒तं यथा॑ऽव॒शत्। स
ई॑ ममा॒द म॒हि कर्म॑ कर्त॒वे म॒हामु॑रुम्॥ ४२॥

सैन॑ं स॒श्वद्दे॒वं दे॒वः स॒त्यमि॒न्दुं स॒त्य इ॒न्द्रः। वि॒दद्यती॑
स॒रमा॑ रु॒ग्णम॑द्रैः। म॒हि पाथः॑ पू॒र्व्यं स॒द्विर्य॑क्कः। अ॒ग्रं
नय॑त्सु॒पद्य॑क्षराणाम्। अच्छा॑ रव॑ प्रथ॒मा जा॑न॒तीगा॑त्।

विदद्भव्यं॑ स॒रमा॑ दृढमूर्वम्। येनानुकं॑ मानुषी॑ भोजते॑
विट्। आ ये विश्वाः॑ स्वपत्यानि॑ चक्रुः। कृण्वानासौ॑
अमृत॒त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृभिर्नृपते॑ दे॒वहू॑तौ ॥४३॥

भूरी॑णि वृ॒त्वा ह॑र्यश्च ह॑सि। त्वन्निद॑स्युश्चुमु॑रिम्। धुनि॑
चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हन्तु॑। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॑ मन्द॑तु
त्वा। श्रु॒धि ब्र॑ह्म वावृ॑धस्वो॒त गी॑र्भिः। आ॒विः सुर्य॑ कृणु॒हि
पी॒पिही॑षः। ज॒हि शत्रूँ॑ र॒भि गा॑ इन्द्र॒ तृन्धि॑। अ॒ग्ने
बाध॑स्व॒ वि मृ॑धौ नुदस्व। अपा॑मी॒वा अप॒ रक्षाँ॑सि सेध।
अ॒स्मात्स॑मु॒द्राद्दे॒हतो दि॒वो नः॑ ॥४४॥

अ॒पां भू॑मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह। यज्ञ॒ प्रति॑तिष्ठ सु॒म॒तौ सु॒शेवा॒ आ
त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमा॑युर्यज॑मानाय कृण्वन्।
अ॒धा॒मृते॑न ज॒रितार॑मङ्घ्रि। इन्द्रः॑ शु॒नाव॑द्वि॒तनो॑ति सी॒रम्।
सं॒वत्स॑रस्य॑ प्र॒तिमा॑ण॒मेत॑त्। अ॒र्कस्य॑ ज्योति॑स्तदिदा॑स॒
ज्येष्ठ॑म्। सं॒वत्स॑र॑ शु॒नव॑त्सी॒रमे॑तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॑
प्रय॑तं पुरु॒ त्मना॑। तद॑र्करूपं वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शारे॑

प्रति॑तिष्ठ॒तीद्व॑षा॑। अ॒श्व॒यन्तो॑ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। ह॒वा॒महे॒
त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। व॒यमिन्द्र॑
त्वा शु॒नः हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत य॒स॒च्च॒र॒षणी॑नां वै॒श॒म्भ॒ल्या हा॑सी॒त्त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्मना॑ ष॒द्व॥८॥ [८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पु॒न॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वा॒र्त्रह॑त्याय॒ वसू॑ना॒ः स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॑॥८॥

प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धा॒राव॑रा म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑चत्वारि॒ंशत्॑॥४५॥

प्रा॒णः शु॒नः हु॑वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं
मधु॑मता। सृ॒जामि॑ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व।
सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॒तो षि॑ञ्चता
सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒मः ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑
ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ः सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण शश्व॑ता तना॑।
वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः
सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या
सोमः॑ सु॒त आसु॑तो मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि।
रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑ञ्चित्।
यथा॑ दान्त्य॑नुपूर्व॑ वि॒यूय॑। इहे॑हैषां कृणु॑त भोज॑नानि। ये
ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः। उ॒पया॑मगृ॒हीतो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑

त्वा जुष्टं गृह्णामि॥३॥

सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे। एष ते योनिस्तेजसे त्वा।
वीर्याय त्वा बलाय त्वा। तेजोऽसि तेजो मयि धेहि।
वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि। बलमसि बलं मयि धेहि।
नाना हि वां देवहितं सदैः कृतम्। मा सः सृक्षाथां परमे
व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोमं एषः। मा मां हिंसीः
स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं
बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे
त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि।
महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या
व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणं
सिंहम्। सेमं पात्वहंसः। सम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण पृङ्ग।
विपृचः स्थ वि मां पाप्मना पृङ्ग॥५॥

हविः प्रत्यङ्मुखो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥१॥ [१]

सोमो राजाऽमृतं सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।
इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्ध्यो व्यपिबत्। छन्दसा हंसः
शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्ध्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

कुङ्कुङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अत्रात्परिस्रुतो
रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्।
रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो
जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुती प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमो व्यपिबत्। सुतासुतौ
प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।
सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धां सत्ये
प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्।
शुक्लेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।

इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥

अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पि॒ब॒ज्जन्म॑न॒र्तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यं श्र॒द्धां स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॑॥२॥ ——— [२]

सुरा॑वन्तं ब॒र्हिष॑दः सु॒वीर॑म्। य॒ज्ञं हि॑न्वन्ति म॒हिषा॑
नमो॑भिः। दधा॑नाः सोम॑न्दि॒वि दे॒वता॑सु। मदे॑मेन्द्रं यज॑मानाः
स्व॒र्काः। यस्ते॒ रसः॒ सम्भृ॑त ओष॑धीषु। सोम॑स्य
शुष्मः॒ सुर॑या सु॒तस्य॑। तेन॑ जिन्व॒ यज॑मानं मदे॑न।
सर॑स्वतीम॒श्विना॒विन्द्रं॑म॒ग्निम्। यम॑श्विना नमु॑चेरासुरादधि।
सर॑स्वत्यस॒नोदिन्द्रि॑याय॥९॥

इ॒मन्तं॑ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दु॑म्। सोम॑ राजा॑नमि॒ह
भक्ष॑यामि। यदत्र॑ रि॒प्तं र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॑
अपि॑बच्छ॒चीभिः॑। अ॒हन्त॑दस्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॑
राजा॑नमि॒ह भक्ष॑यामि। पि॒तृभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्वधा नमः॑।
पि॒ताम॑हेभ्यः स्वधा॒विभ्यः॑ स्वधा नमः॑। प्रपि॑तामहेभ्यः
स्वधा॒विभ्यः॑ स्वधा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अमी॑मदन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अमी॑मृजन्त
पि॒तरः॑। पि॒तरः॑ शु॒न्यध्व॑म्। पुन॑न्तु मा पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑।

पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पुवित्रेण
शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्जवै। अग्र आयूँषि
पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः।
जातवेदः पुवित्रवद्यत्ते पुवित्रमर्चिषि। उभाभ्यान्देव
सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो
यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु
कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां
श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे स्रुती
अश्रृणवं पितृणाम्। अहन्देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं
विश्वमेजत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं
हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये।
आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्यभयसनिं लोकसनिं। अग्निः
प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।

रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दीध॒र॒त्स्वाहा॑॥१३॥

इन्द्रियायं पितरं शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च

च॥३॥ [३]

सी॒सेन॑ तन्न॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। ऊ॒र्णा॒सू॒त्रेण॑ क॒वयो॑ वयन्ति।
अ॒श्विना॑ य॒ज्ञः स॑वि॒ता सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो
भिष॑ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॑मृ॒तः शर्चा॑भिः। तिस्रो॑ऽद॒धुर्दे॒वताः॑
स॒र॒रा॒णाः। लोमा॑नि श॒ष्पैर्ब॑हुधा न तोक्म॑भिः। त्वग॑स्य
मा॒ः सम॑भवन्न ला॒जाः। तद॑श्विना॑ भिष॒जा रु॒द्रव॑र्तनी।
सर॑स्वती वयति पेशो अन्त॑रः॥१४॥

अ॒स्थिं म॒ज्जानं॑ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॑ दध॑तो गवा॑न्त्व॒चि।
सर॑स्वती मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति द॒र्श॒तं
वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॑ न रोहि॑तम्। न॒ग्न॒हु॒र्धीर॑स्तस॑रन्न
वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॑मृ॒तं ज॒नि॒त्रम्। सुर॑या मू॒त्राञ्जन॑यन्ति
रेतः॑। अपा॑मति॒न्दुर्म॑तिं बाध॑मानाः। ऊ॒र्व॒ध्यं वा॒तः
स॒बु॒व॒न्तदा॑रात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जंजान।
 यकृत्क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्। मतस्त्रे वायव्यैर्न मिनाति
 पित्तम्। आन्त्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा पात्राणि
 सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रन्न प्लीहा शचीभिः। आसन्दी
 नाभिरुदरन्न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः।
 यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः ॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उत्सः। दुहे न कुम्भीः स्वधां पितृभ्यः।
 मुखं सप्तस्य शिर इत्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सः
 सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेषो हरसा
 तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हविषा
 श्रुतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्लैरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं
 वसाते ॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्।
 सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान।
 इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्यां श्रोत्रममृतङ्ग्रहाभ्याम्।

यवा॑ न ब॒र्हिर्भु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑ जज्ञे॒ मधु॑ सा॒रघं॑
मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॑प॒स्थे न वृ॑कस्य॒ लोम॑। मुखे॒ श्मश्रू॑णि॒ न
व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

के॒शा न शी॒र्षन् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा। सि॒ंहस्य॑ लो॒म
त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑। अ॒ङ्गान्या॑त्मन्भि॒षजा॒ तद॒श्विना॑।
आ॒त्मान॑म॒ङ्गैः सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृत॑न्द॒धाना॑। सर॑स्वती
यो॒न्याङ्ग॑र्भम॒न्तः। अ॒श्विभ्यां॑ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभ॒र्ति। अ॒पां
रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॑ः श्रि॒यै ज॒नय॑न्नप्सु॒ राजा॑।
तेजः॑ पशूनां॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒याव॑त्। प॒रिस्रु॑ता॒ पय॑सा सा॒रघं॑
मधु॑। अ॒श्विभ्या॑न्दु॒ग्धं भि॑षजा॒ सर॑स्वत्या सु॒तासु॑ताभ्या॒म्।
अ॒मृतः॑ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्तर॑ आ॒राद॑न्तर्वसा॒ते व्याघ्र॑लो॒मं राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥४॥ [४]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसि। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि।
क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॑मा सी॑द। मा त्वा
हि॑सीत्। मा मा॑ हि॑सीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः।

प॒स्त्या॑स्वा ॥ २० ॥

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑ । दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ ।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम् । अ॒श्विनो॑र्भैष॒ज्येन॑ ।
 तेज॑से ब्रह्मवर्चसाया॒भिषि॑ञ्चामि । दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
 प्र॒सवे॑ । अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम् । सर॑स्वत्यै
 भैष॒ज्येन॑ ॥ २१ ॥

वी॒र्या॑यान्नाद्याया॒भिषि॑ञ्चामि । दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ ।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम् । इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑ । श्रि॒ये
 यश॑से बला॒या॒भिषि॑ञ्चामि । को॑ऽसि क॒तमो॑ऽसि । कस्मै॑ त्वा
 काय॑ त्वा । सु॒श्लोकाँ॑ (४) सु॒मङ्ग॒लाँ॑ (४) सत्य॑रा॒जा (३)
 न् । शिरो॑ मे श्रीः ॥ २२ ॥

यशो॑ मुख॑म् । त्विषिः॑ केशा॑श्च श्मश्रू॑णि । राजा॑ मे
 प्रा॒णोऽमृ॑तम् । स॒म्राट्प॑क्षुः । वि॒राट्पु॑त्रम् । जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम् ।
 वाङ्म॑हः । मनो॑ म॒न्युः । स्व॒राङ्ग॑मः । मोदा॑ः प्र॒मोदा॑
 अ॒ङ्गुली॑रङ्गानि ॥ २३ ॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्।
 आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ। ग्रीवाश्च
 श्रोण्यौ। ऊरू अरली जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः।
 नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥ २४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां
 पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे
 प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु
 प्रतितिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टे। प्रति
 द्यावापृथिव्योः। प्रतितिष्ठामि यज्ञे॥ २५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशाः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरोहिताः
 देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः।
 द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन। यज्ञो
 यजुर्भिः॥ २६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः।
 याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे

कामान्त्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमानि॑ प्रयति॑र्मम। त्वङ्म॑
आनति॑रागतिः। मा॒५सं म॒ उप॑नतिः। वस्व॑स्थि। म॒ज्जा म॒
आन॑तिः॥ २७ ॥

प॒स्त्या॑स्वा सर॑स्वत्यै भैष॑ज्येन॒ श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॑ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नति॒र्द्वे च॥५॥ ————— [५]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांस॑श्चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑
तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। य॒दि दि॒वा य॒दि
न॒क्तम्। ए॒ना५सि॑ चकृ॒मा व॒यम्। वा॒युर्मा॑ तस्मा॑दे॒नसः॑।
वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। य॒दि जा॒ग्रद्य॑दि॒ स्वप्ने॑। ए॒ना५सि॑
चकृ॒मा व॒यम्॥ २८ ॥

सू॒र्यो मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यद्वा॒मे
यद॑रण्ये। यत्स॒भायां॑ य॒दिन्द्रि॑ये। यच्छू॒द्रे यद॑र्ये। ए॒नश्च॑कृ॒मा
व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॑
अ॒घ्निया॑ वरु॒णेति॑ शपा॑महे। ततो॑ वरुण॒ नो मु॑श्च॥ २९ ॥

अव॑भृथ निच॒ङ्कुण॑ निच॒रुर॑सि निच॒ङ्कुण॑। अव॑
दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाद। अव॑ म॒त्यैर्म॑र्त्यकृ॒तम्। उ॒रोरा॑

नो॑ दे॒व रि॒षस्पा॑हि। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु।
 दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः।
 द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी म॒लादि॑व॥३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाज्य॑म्। आपः॑ शु॒न्धन्तु॑ मै॒नसः॑।
 उ॒द्वय॑न्तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रु॒त्तर॑म्। दे॒वन्दै॑व॒त्रा
 सूर्य॑म्। अ॒गन्म॒ ज्योति॑रु॒त्तम॑म्। प्र॒तियु॑तो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑।
 प्र॒त्यस्तो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। ए॒धोऽस्ये॑धिषी॒महि॑। स॒मिद॑सि
 ॥३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। अ॒पो अ॒न्व॑चा॒रिष॑म्। र॒सेन॑
 स॒मसृ॑क्ष्महि। प॒यस्वा॑ अ॒ग्न आ॑गमम्। तं मा॒ स॑सृ॒ज
 वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति॒ पृथि॑वी। स॒मुषाः॑।
 स॒मु सूर्यः॑। स॒मु वि॒श्वमि॑द॒ञ्जग॑त्। वै॒श्वान॑र॒ज्योति॑र्भूयासम्।
 वि॒भुङ्क्वामं॑ व्य॒ंश्ज॑वै। भूः स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न एना॑सि चकृ॒मा व॒यं मु॑ञ्च॒ मला॑दि॒व स॒मिद॑सि॒ जग॑त्रीणि॒ च॥६॥

होता॑ यक्षत्स॒मिधे॑न्द्रमि॒डस्प॑दे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑।

दिवो वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्।
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातम्।
 ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवः सुवर्विदम्।
 पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशः सैन तेजसा॥ ३३॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्।
 आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्वरुहिषीन्द्रन्निषद्वरम्।
 वृषभन्नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरासदत्॥ ३४॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो
 द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार
 इन्द्राय मीढुषे। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे
 इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
 वत्समिन्द्रमवर्धताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा
 सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय

धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो
देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीरहविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजं सुयजं हृतश्रियम्।
पुरु रूपं सुरतंसं मधोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि।
वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा समञ्जन्यथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन।
वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रं स्वाहाऽऽज्यस्य।
स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्।
स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवां औज्यपान्। स्वाहेन्द्रं
होत्राङ्गुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बृहियोजं उपे दैव्यां
तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम् ॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विर्वेत्वेकौ वियन्तु
होतर्यजं ॥)॥७॥

समिद्ध इन्द्रं उषसामनीके। पुरोरुचां पूर्वकृद्वावृधानः।

त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार।
 नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
 धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
 प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवांस अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
 शर्धमानः॥ ३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
 जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशां
 पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानं स्योनम्। आदित्यैरक्तं
 वसुभिः सजोषाः। इन्द्रन्दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं
 यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्।
 सुवीरा वीरं प्रथमाना महौभिः॥ ४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्।
 पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे।
 दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतारविन्द्रं प्रथमा सुवाचा।
 मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा

वृधातः। तिस्रो देवीर् हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा
वृषेणन्न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नन्तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती
विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे
पुरूणि। वृषा यजन्वृषेणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु
देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। तमन्या समञ्जच्छमिता
न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं
मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो
वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य
जुषतां स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥८॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तं सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न
त्वावां अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्।
अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छा समुद्रम्।
प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरेस्तु।

इन्द्रा भ॑रु॒ दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्।
 स शेवृ॑ध॒मधि॑ धाद्यु॒ग्नम॒स्मे। महि॑ क्ष॒त्रं ज॑ना॒षाडि॑न्द्र॒ तव्य॑म्।
 रक्षा॑ च नो म॒घोर्नः पा॒हि सू॒रीन्। रा॒ये च॑ नः स्वप॒त्या इ॒षे
 धाः॑ ॥ ४३ ॥

रेवतीनाञ्चत्वारि च ॥ ९ ॥ [९]

दे॒वं ब॒रु॒हिरिन्द्र॑ꣳ सुदे॒वन्दे॒वैः। वी॒रव॑त्स्ती॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्।
 वस्तो॑र्वृ॒तं प्रा॒क्तोर्भृ॑तम्। रा॒या ब॒रु॒हिष्म॒तोऽत्य॑गात्।
 व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वार॑ इन्द्र॑ꣳ सङ्घा॑ते।
 वि॒द्वीर्या॑म॒न्नव॑र्धयन्। आ व॒त्सेन॒ तरु॑णेन कुमा॒रेण॑ चमीवि॒ता
 अपा॑र्वाणम्। रे॒णुक॑काट॒न्नुद॑न्ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य
 विय॑न्तु॒ यज॑ ॥ ४४ ॥

दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। इन्द्रं॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्यहे॑ताम्। दै॒वीर्वि॒शः
 प्राया॑सिष्टाम्। सु॒प्री॑ते सु॒धिते॑ अभू॒ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य
 वी॒तां यज॑। दे॒वी जो॑ष्टी व॒सुधि॑ती। दे॒वमिन्द्र॑मवर्ध॒ताम्।
 अया॑व्य॒न्याघा॑ द्वेषा॑ꣳसि। आ॒न्यावा॑क्षी॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑।

यज॑मानाय शि॒क्षिते॑॥४५॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे
सु॒दु॒घे। पय॑सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। स॒ग्धिः
स॒पी॑तिम॒न्या। नवे॑न् पूर्व॒न्दय॑माने। पु॒रा॒णेन॒ नव॑म्।
अधा॑तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शि॒क्षिते॑।
व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। हु॒ताघ॑शः सा॒वाभा॑ष्टी
वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वी॒तां यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। प॒तिमिन्द्र॑मवर्धयन्।
अस्पृ॑क्षद्धार॑ती दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॑ज्ञः सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती
गृ॒हान्॥४७॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑
नरा॒शः सः। त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒वन्धुरः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑
शि॒तिपृ॑ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण प्र॒वर्त॑ते। मि॒त्राव॑रु॒णेद॑स्य
हो॒त्रम॑र्ह॒तः। बृ॒हस्प॑तिः स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्।

वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यवर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः।
 देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं
 पृथिवीमदृ०हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं
 बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासुस्थमिन्द्रेणासन्नम्।
 अन्या बर्ही०ष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं।
 देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
 कुर्वन्तिस्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य
 वेतु यजं॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वेताँय्यजं गृहान् वेतु यजाभूथ्यदं (देवं
 बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासानक्तां देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ
 देवीस्तिस्तिस्तिस्ति देवीदेव इन्द्रो नराश०सो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः
 स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निर्वर्धतामेकोऽवर्धय०श्चतुर्वर्धयत्।
 वस्तोरा वत्सेन दैवीरयावीष०हताऽस्पृक्षच्छतेन दिव० स्वासुस्थ० स्विष्ट० शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ
 ॥)॥१०॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्र० सरस्वतीम्।

अ॒जो धूम्रो न गो॒धूमैः क्लैर्भे॒षजम्। मधु॑ श॒ष्पैर्न तेज॑
इन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य
होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनून॑पा॒त्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न
भे॒षजम्। प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भे॒षजन्तो॑क्म॒भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑
घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒न्नरा॑श॒सं
न न॒ग्रह॑म्। पति॑ः सुरा॑यै भे॒षजम्। मेषः॑ सर॑स्वती
भिष॑क्। रथो न च॒न्द्राश्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्यम्।
बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भे॒षजन्तो॑क्म॒भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑
घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॒र्यज॑॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडित॑ आ॒जुह्वा॑नः सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॑ बले॑न
व॒र्धय॑न्। ऋष॑भेण गवै॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्। यवैः॑
कर्क॑न्धुभिः। मधु॑ ला॒जैर्न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑
घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्व॒र्हिः
सु॒ष्टरी॑मोर्ण॒म्रदाः। भि॒षङ्गा॑स॒त्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती।
 भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुरो दिशः। क्ववप्यो
 न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यान्न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी
 दुधे। दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रन्न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः
 सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्सुपेशसोषे नक्तन्दिवा। अश्विना सञ्जानाने। समं जाते
 सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा
 हृदा। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा
 भिषजाऽश्विना। इन्द्रन्न जागृवी दिवा नक्तन्न भेषजैः।
 शूषः सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः
 सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्तिस्त्रो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे
 हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न॒ भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य
 दधु॒रिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्र॑म॒श्विना॑।
 भि॒षज॑न्न सर॑स्वतीम्। ओजो॑ न जू॒तिरिन्द्रि॒यम्। वृ॒को न
 र॑भ॒सो भि॒षक्। यशः॑ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मिता॑रः
 श॒तक्र॑तुम्। भी॒मन्न म॒न्युः राजा॑न॒व्याघ्र॑न्नम॑साऽश्वि॒ना
 भा॑मम्। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह॒ इन्द्रि॒यम्। पयः॑
 सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॥५७॥

होता॑ यक्ष॒दग्निः॑ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒
 मे॒दसां॑ पृथ॒क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्या॑म्। स्वाहा॑ मे॒षः
 सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्षभमिन्द्रा॑य सि॒हाय॑ सह॑सेन्द्रि॒यम्।
 स्वाहा॑ऽग्नि॒न्न भेष॑जम्। स्वाहा॑ सोममिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्रः॑
 सु॒त्रामा॑णः सवि॒तारं॑ वरु॒णं भि॒षजां॑ पति॑म्। स्वाहा॒
 वन॒स्पति॑ प्रि॒यं पाथो॑ न भेष॑जम्। स्वाहा॑ दे॒वाः

आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः
परिस्रुतां घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं॑ सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
सुरामाणः। छागैर्न मेषैर्ऋषभैः सुताः। शप्पैर्न तोक्मभिः।
लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः
पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्चुतः। तानश्विना
सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्तां सौम्यं मधुं। पिबन्तु
मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं॥ज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं॑ षट्। तनूनपात्सप्त। नराशंसमृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ।
बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नवं। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतारा सीसेन रसः। तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ।
वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदैर्बदैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना
न भेषजं रूपमश्विनां भीमं भामम् ॥)॥११॥

[११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराद्धुतः। दुहे धेनुः
सरस्वती। सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा

सुते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒ रजा॑ऽसीन्द्रि॒यम्।
इन्द्रा॑य प॒थिभिर्व॑हान्। इन्द्रा॒येन्दुः॑ सर॑स्वती। नरा॒शऽसे॑न
न॒ग्रहः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भेष॑जं भिष॑जा सुते। आ॒जुह्वा॑ना
सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्यम्॑। इडा॑भिर॒श्विना॒विषम्॑।
समूर्ज॑ऽ सऽ रयि॑न्दधुः। अ॒श्विना॒ नमु॑चेः सु॒तम्। सोम॑ऽ
शु॒क्रं प॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमा॑भरत्। ब॒र्हिषे॑न्द्रा॒य
पा॑त॒वे॥६१॥

क॒व॒र्ष्यो न॒ व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ं न दुरो दि॑शः। इन्द्रो॒ न
रोद॑सी॒ दु॒र्घे॑। दु॒हे का॑मा॒न्त्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑म॒श्विना॑।
दि॒वेन्द्रः॑ सा॒यमिन्द्रि॑यैः। स॒ज्जाना॑ने सु॒पेश॑सा। समं॑ जा॒ते
सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अ॒श्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्त॑ऽ
सर॑स्वति॥६२॥

दै॒व्यां हो॑तारा भिष॑जा। पा॒तमिन्द्रः॑ सचा॑ सुते। ति॒स्रस्त्रे॒धा
सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॑तीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॒ सोमम्॑।

इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु। भेषजन्नः
 सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं रूपमधुः सुते।
 ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां
 मधु। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण
 परिष्कृता। समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधु॥६३॥

नृग्रहः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेऽष्टौ च॥१२॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ
 शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय जग्निरे। यमश्विना सरस्वती।
 हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिम्बेद वलं मघम्। नमुचावासुरे
 सचा। तमिन्द्रं पशवः सचा। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषत। हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं
 इन्द्रियन्दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामां हविष्पतिः।
 यजमानाय सश्रुत। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय
 दाशुषै। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्।

सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमांशत। अश्विना
 गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रः सरस्वती।
 यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी
 नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता
 भिषजा सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा
 शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियन्नरा पदं॥१३॥ [१३]

देवं बर्हिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न
 चक्षुरक्ष्योः। बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वियन्तु यज। देवीद्वारो अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती।
 प्राणन्न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वियन्तु यज॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलन्न
 वाचमास्ये। उषाभ्यान्दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वियन्तु यज। देवी जोष्टी अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती।

श्रोत्रन्न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यान्दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना
भिषजावत। शुक्रन्न ज्योतिः स्तनयोर्राहुती धत्त इन्द्रियम्।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा देवानां भिषजा।
होतारविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिन्न हृदये
मतिम्। होतृभ्यान्दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यज॥६९॥

देवीस्तिस्त्रस्त्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा।
शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः
सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्।
इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यज॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः

सुपिप्पुलः। इन्द्राय पच्यते मधु। ओजो न जूतिमृषभो
न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवं बरुहिर्वारितीनाम्। अध्वरे
स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बरुहिषां
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो अग्निः
स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतां राविन्द्रमश्विनां।
वाचा वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्।
स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामां सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो
वनस्पतिः। स्विष्टा देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निनां। होता
होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपंचितिः
स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टीभ्यान्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यजं होतृभ्यान्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजंन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं
सरस्वत्या वनस्पतिष्वदं (देवं बरुहिर्देवीद्वारो देवी उपासांश्विनां देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहुती
देवा देवानां भिषजां वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं

ब॒र्हिर्वारि॑तीना॒न्देवो॑ अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्देवान्। स॒मिधा॑ऽग्नि॒न्देवं॑ ब॒र्हिः सर॑स्वत्य॒श्विना॒ सर्वं॑ वियन्तु।
 द्वा॒रस्ति॑स्रः सर॑र्वियन्तु। अ॒ज इन्द्र॑मोजो॒ऽग्निं परः॑ सर॑स्वतीम्। नक्तं॑ पूर्वंः सर॑स्वति। अ॒न्यत्र॑
 सर॑स्वती। भि॒षक्पूर्व॑न्दुह इन्द्रि॒यम्। अ॒न्यत्र॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। सौ॒त्राम॑ण्या॒ सु॒तासु॑ती। अ॒ञ्जन्त्य॑यं
 यज॑मानः ॥)॥१४॥

[१४]

अ॒ग्निम॒द्य हो॑ता॒रम॑वृणीत। अ॒यं सु॑तासु॒ती यज॑मानः।
 पच॑न्प॒त्तीः। पच॑न्पुरो॒डाशान्। गृ॒ह्णन्ग्र॑हान्। ब॒ध्नन्न॒श्विभ्या॒ञ्छाग॑ꣳ
 सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य। ब॒ध्नन्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्।
 ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒र्षभ॑म॒श्विभ्या॑ꣳ सर॑स्वत्यै। सू॒प॒स्था अ॒द्य
 दे॒वो वन॑स्पति॒रभवत्। अ॒श्विभ्या॒ञ्छागे॑न॒ सर॑स्वत्या॒
 इन्द्रा॑य॥ ७३॥

सर॑स्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑य॒र्षभे॑णा॒श्विभ्या॑ꣳ
 सर॑स्वत्यै। अक्ष॑ꣳ स्तान्मे॒दस्तः॑ प्रति॑पच॒ताग्र॑भीषुः।
 अवी॑वृधन्त॒ ग्रहैः॑। अ॒पा॒ताम॑श्विना॒ सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑
 वृ॒त्रहा॑। सोमा॑न्त्सुरा॒मणाः॑। उ॒पो उ॒क्थाम॑दाः श्रौ॒द्विम॑दा॒ अदन्।
 अवी॑वृधन्ताङ्गू॒षैः। त्वाम॑द्य॒र्ष आ॒र्षेय॑र्षीणा॒न्नपा॑दवृणीत।
 अ॒यं सु॑तासु॒ती यज॑मानः। ब॒हुभ्य॑ आ सङ्ग॑तेभ्यः। ए॒ष मे॑

दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑। ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॒न्यदुः॑।
तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व॑। आ च॑ गुरस्व॑। इ॒षित॑श्च॒ होत॑रसि॒
भद्र॑वाच्याय॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥ ७४॥

इन्द्रा॑य॒ यज॑मानः स॒प्त च॑॥१५॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। त्व॒ सोम॑
म॒हे भग॑न्त्व॒ सोम॑ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑
पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्व॒ सोम॑ पि॒तृभिः॑ संवि॒दानः॑। बर्हि॑षदः
पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उप॑हूताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वा॒त्ताः पि॒तरः॑।
अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तुम॒तो हवाम॑हे। नरा॒श॒से सोम॑पी॒थं य
आ॒शुः। ते नो॑ अ॒र्वन्तः॑ सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॑
श॒ञ्चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वा॒त्ताः॥ ७५॥

अ॒हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽव॑रेऽमृ॒तासो॑ भवन्तः।
अधि॑ ब्रुवन्तु ते अ॒वन्त्व॑स्मान्। वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे जु॑षमा॒णाः
कर॑म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अव॑रे॒ परे॑ च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑
संवि॒दानाः॑। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने कव्यवाहन॒

त्वम॑ग्न ई॒डितो॑ जा॒तवे॑दः। मा॒तली॑ क॒व्यैः। ये ता॑तृ॒पुर्दे॑व॒त्रा
जे॒ह॑मा॒नाः। हो॒त्रावृ॑धः स्तोम॑त॒ष्टासो॑ अ॒कैः। आ॒ऽग्नौ
या॒हि सु॒वि॒दत्रै॑भि॒र॒वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभि॑र्घ॒र्मस॒द्भिः।
ह॒व्य॒वाह॑म॒जरं॑ पु॒रुप्रि॑यम्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ स॒पर्य॑न्।
उपा॑सदङ्क॒व्य॒वाहं॑ पि॒तृणा॑म्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ः
समृ॑ण्वतु॥ ७६॥

अन॑ग्निष्वा॒त्ता जे॒ह॑मा॒नाः स॒प्त च॑॥१६॥

[१६]

होता॑ यक्ष॒दि॒डस्प॑दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्य॑शः। सु॒षमि॑द्धं वर॑ण्यम्।
अ॒ग्निमि॑न्द्रं वयो॒धस॑म्। गा॒य॒त्रीञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। त्र्य॒वि॒ङ्गां
वयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्।
तनू॑नपा॒तमु॒द्भिद॑म्। य॒ङ्ग॒र्भम॑दि॒तिर्द॑धे॥ ७७॥

शुचि॑मि॒न्द्रं वयो॒धस॑म्। उ॒ष्णिह॑ञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाह॑ङ्गां
वयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दी॒डेन्य॑म्।
ई॒डितं॑ वृ॒त्रह॑न्त॒मम्। इडा॑भि॒रीड्य॑ सहः॑। सोम॑मि॒न्द्रं
वयो॑धसम्। अ॒नु॒ष्टु॒भञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्स॒ङ्गां वयो॑

दधत्॥७८॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं
वयोधसम्। बृहतीञ्छन्द इन्द्रियम्। पश्चाविङ्गां वयो दधत्।
वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिञ्छन्दं
इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहङ्गां वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे।
नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभञ्छन्दं
इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहङ्गां वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतांरा दैव्या
कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीञ्छन्दं इहेन्द्रियम्।
अनङ्गाहङ्गां वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता

यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। भार॑तीर्बृ॒हती॑र्म॒हीः। पति॑मिन्द्र॒
वयो॑धसम्। वि॒राज॑ञ्छन्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। धे॒नुङ्गान्न॑ वयो॒
दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒। हो॒ता यक्ष॑त्सुरे॒तसम्।
त्वष्टा॑रं पुष्टि॒वर्ध॑नम्। रू॒पाणि॑ बिभ्र॑तं पृथ॑क्। पुष्टि॑मिन्द्र॒
वयो॑धसम्॥८२॥

द्वि॒पद॑ञ्छन्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। उ॒क्षाण॑ङ्गान्न वयो॒ दध॑त्।
वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒। हो॒ता यक्ष॑च्छ॒तक्र॑तुम्। हि॒रण्य॑पर्णमु॒क्थिन्
र॒शनां॑ बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॑मिन्द्र॒ वयो॑धसम्। क॒कुभ॑ञ्छन्द॒
इहेन्द्रि॑यम्। व॒शां वे॒हत॑ङ्गान्न वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यज॒। हो॒ता यक्ष॑त्स्वाहा॑कृ॒तीः। अ॒ग्निं गृ॑हप॑तिं
पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जङ्ग॑विम्। क्ष॒त्रमिन्द्र॑ वयो॒धसम्।
अति॑च्छन्द॒सञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद॑ष॒भङ्गां वयो॒ दध॑त्।
वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒॥८३॥

दधे दध॑त्तावृ॒धं इन्द्रि॑यं पेश॑स्वतीर्वयो॒धसं वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं स॒प्त च॑ (इ॒डस्प॑दैऽग्नि॒ङ्गाय॑त्रीञ्च॒विम्।

शुचि॑व्रत॒ꣳ शुचि॑मु॒ष्णिहं॑न्दित्य॒वाहम्॑। ईडे॒न्यꣳ सोम॑मनु॒ष्टुभं॑त्रिव॒त्सम्। सु॒बर्हि॑पदंमृतेन्द्रं बृ॒हतीं॑ पश्चा॑विम्।
 व्यच॑स्वतीः सुप्राय॑णा द्वा॒रो ब्र॑ह्माणः प॒ङ्क्तिमि॑ह तुर्य॒वाहम्॑। सुपेश॑से विश्व॑मिन्द्रं॒त्रिष्टुभं॑ प॒ष्ठवा॑हम्।
 प्रचे॑तसा स॒युजेन्द्रं॑ जग॑तीमि॒हान॒द्वाहम्॑। पेश॑स्वतीस्ति॒स्रः पति॑ वि॒राज॑मि॒ह धे॒नुत्र। सु॒रेत॑सन्त्वष्टा॑रं
 पु॒ष्टिमिन्द्रं॑ द्वि॒पद॑मि॒होक्षा॑ण॒त्र। श॒तक्र॑तुं भग॑मिन्द्रं॒ङ्कुभ॑मि॒ह व॒शान्न। स्वाहा॑कृतीः क्ष॒त्रमति॑च्छन्द॑सं
 बृ॒हद॑ष॒भङ्गां वयो॑ दध॑दिन्द्रि॒यमृषि॑ वसु॒ नवं द॒शेहँ॑न्द्रि॒यमष्ट॑ नव द॒श गा॒त्र वयो॑ दध॑दि॒डस्प॑दे सर्व
 वेतु ॥)॥१७॥

[१७]

समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑। सुष॑मिद्धो वरे॑ण्यः। गा॒यत्री॒ छन्द॑
 इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॑र्गौर्वयो॑ दधुः। तनू॑नपा॒च्छुचि॑व्रतः। त॒नूपा॒च्च
 सर॑स्वती। उ॒ष्णिक्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्यवा॒ङ्गौर्वयो॑ दधुः।
 इडा॑भिर॒ग्निरी॒ड्यः। सोमो॑ दे॒वो अम॑र्त्यः॥८४॥

अ॒नुष्टु॑प्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒वत्सो॑ गौर्वयो॑ दधुः। सु॒बर्हि॑र॒ग्निः
 पू॒षण्वान्। स्ती॒र्णब॑र्हि॒रम॑र्त्यः। बृ॒हती॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्।
 पश्चा॑वि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। दुरो॑ दे॒वीर्दि॒शो म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो
 बृ॒हस्प॑तिः। प॒ङ्क्ति॒श्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छन्द॑
 इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठवा॒ङ्गौर्वयो॑ दधुः। दै॒व्यां हो॑तारा भिष॒जा। इन्द्रे॑ण

स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ङ्गान्गौर्वयो॑
दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भा॒रती॑ म॒रुतो॑ वि॒शः॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुगौर्न॑ वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒
अ॒द्भुतः॑। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्।
उ॒क्षा गौर्न॑ वयो॑ दधुः। श॒मिता॑ नो॒ वन॒स्पतिः॑। स॒विता॑
प्र॒सुव॑न्भगम्। क॒कुच्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्रौर्न॑
वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्षत्रो॑ भै॒षजं॑ क॒रत्।
अति॑च्छन्दाश्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुर्वि॒शो व॒शा वे॒हद्रौर्न॑ वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥१८॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑
तेज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑।
रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒हता॑ यश॑सा॒ बल॑म्। ह॒विरि॒न्द्रे
वयो॑ दधुः। व॒रु॒षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे
स्तु॒तम्॥८८॥

वै॒रू॒पेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॑र्तुना॑

दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ंश ऋ॒भ॒वः स्तु॒तम्। वैरा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्।
 ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑। हे॒म॒न्तेन॑ तु॒ना दे॒वाः। म॒रु॒त॑स्त्रि॒ण॒वे
 स्तु॒तम्। ब॒लेन॑ श॒क्र॒रीः स॒हः। ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑।
 शै॒शि॒रेण॑ तु॒ना दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ंशैऽमृ॒तं स्तु॒तम्। स॒त्येन॑
 रे॒वती॑ क्ष॒त्रम्। ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑ ॥८९॥

स्तोमं सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसुन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन
 हेमन्तेन शैशिरेण षट् ॥) ॥१९॥ [१९]

दे॒वं ब॒र्हि॒रि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒व॒न्दे॒वम॑व॒र्ध॒यत्। गा॒य॒त्रि॒या
 छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॒ इ॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
 वे॒तु य॒ज। दे॒वीर्द्वा॒रो दे॒वमि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वीर्दे॒वम॑व॒र्ध॒यन्।
 उ॒ष्णि॒हा छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒णमि॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑
 व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒ज ॥९०॥

दे॒वी दे॒वं व॒यो॒ध॒सम्। उ॒षे इ॒न्द्रम॑व॒र्ध॒ताम्। अ॒नु॒ष्टु॒भा
 छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। वा॒चमि॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
 वी॒तां य॒ज। दे॒वी जो॒ष्टी दे॒वमि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वी

दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। बृ॒ह॒त्या छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। श्रो॒त्र॒मिन्द्रे॑ वयो॒
दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वी दे॒वम॑व॒र्धता॑म्।
प॒ङ्क॒गा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। शु॒क्र॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑
व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा दे॒वमिन्द्रं॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वा दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। त्रि॒ष्टु॒भा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
त्वि॒षि॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां
यज॑॥९२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्वयो॑ध॒सम्। प॒ति॒मिन्द्रं॑मव॒र्धय॑न्।
जग॑त्या॒ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। ब॒ल॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑
व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒वो न॒रा॒श॒सो दे॒वमिन्द्रं॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑व॒र्धय॑त्। वि॒रा॒जा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
रे॒त इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वे॒तु यज॑॥९३॥

दे॒वो व॒न॒स्पति॑र्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑व॒र्धय॑त्।
द्वि॒प॒दा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। भ॒ग॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑

वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनान्देवमिन्द्रं
 वयोधसम्। देवन्देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश
 इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो
 अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।
 अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्।
 वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥१४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्च च (देवं बर्हिर्गार्ग्यत्रिया
 तेजः। देवीद्वारं उष्णिहा प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्ट्री बृहत्या श्रोत्रम्।
 देवी ऊर्जाहुती पङ्कजा शुक्रम। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः
 पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं
 बर्हिर्वारितीनाङ्गकुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको
 वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुरवर्धयत् ॥)॥२०॥ [२०]

स्वाद्धीन्त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रोऽसि यद्वैवा होता यक्षत्समिधेन्द्रः समिद्ध
 इन्द्र आचर्षणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षत्समिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरश्विनाऽश्विना
 हविरिन्द्रियन्देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा
 वसन्तेनर्तुना देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वा॒द्वीन्त्वाऽमी॑म॒दन्त॒ पि॒तरः॒ साम्रा॑ज्याय॒ पू॒तं प॒वित्रे॑णो॒षासा॑न॒क्ता ब॑द॒रैर॒धाता॑न्दे॒व इन्द्रो॑
 व॒न॒स्प॒तिः प॒ष्ट॒वाह॑ङ्गा॒न्दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसं॒ चतु॑र्न॒वतिः॥१४॥
 स्वा॒द्वीन्त्वा॑ वे॒तु य॒जं॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृत्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः।
ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं
वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रज्जी होता
भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्।
रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां
पुरोधाङ्गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्।
यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशं सेषु।
एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु
नाराशं सेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशं सेषु।

त्रयस्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता
 एवावरुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥
 प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावन्तीरेव देवताः।
 ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो
 वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनं
 समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज
 एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वो दधाति॥१॥

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै
 पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवावरुन्धे। प्रसवाय सावित्रः।
 अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय
 वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्तसूयते। स हि वारुणः। अथ
 यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
 हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
 मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः।

विशं ए॒वैतन्म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शः प्रि॒यः।
 वि॒शो हि म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। ऋ॒षभ॒च॒र्मेऽध्य॑भिषि॑ञ्चति।
 स हि प्र॑जनयिता। द॒ध्राऽभिषि॑ञ्चति। ऊ॒र्वा अ॒न्नाद्यं॑ दधि॑।
 ऊ॒र्जै॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति॥६॥

वारु॑णो वि॒द्वे म॒रुतो॑ऽष्टौ च॥२॥ [२]

यदा॑ग्रे॒यो भ॑वति। आ॒ग्रे॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः। अथ॑ यत्सौ॒म्यः।
 सौ॒म्यो हि ब्रा॑ह्म॒णः। प्र॒स॒वायै॒व सा॑वि॒त्रः। अथ॑
 यद्वा॑र॒हस्प॑त्यः। ए॒तद्वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीयम्। अथ॑
 यद॑ग्री॒षोमी॑यः। आ॒ग्रे॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः। तौ य॒दा स॒ङ्गच्छे॑ते
 ॥७॥

अथ॑ वी॒र्या॑व॒त्तरो॑ भवति। अथ॑ यत्सा॒रस्व॑तः। ए॒तद्धि प्र॑त्यक्षं
 ब्रा॒ह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीयम्। निर्व॑रुण॒त्वायै॒व वा॑रु॒णः। अथो॑ य
 ए॒व कश्च॑ सन्त्सू॒यते॑। स हि वा॑रु॒णः। अथ॑ यद्वा॑वापृथि॒व्यः।
 इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒मुद॑यच्छत्। तं द्या॑वापृथि॒वी नान्व॑मन्येताम्।
 तमे॒तेनै॒व भा॑ग॒धेये॒नान्व॑मन्येताम्॥८॥

वज्र॑स्य॒ वा ए॒षोऽनु॑मा॒नाय॑। अनु॑मतवज्रः सू॒याता॒ इति॑।

अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
 ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन
 घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति।
 ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
 ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
 वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छन्ते भागधेयेनान्वमन्येतां रूपञ्चत्वारि च॥३॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो
 ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीं सूतवंशामा लभते।
 सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति।
 रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च
 राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युत्सु पृतनासु
 पप्रिम। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजां
 सुक्षितिं सुश्रवंसम्। जयन्तन्त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥४॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते॑। स दे॒वस॒वः। यः प॒शुना॑ सूयते॑। स
 दे॒वस॒वः। य इ॒ष्ट्या॑ सूयते॑। स म॑नुष्यस॒वः। ए॒तं वै पृथ॑ये
 दे॒वाः प्राय॑च्छन्। ततो॒ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑ प॒शूनाम॑सूयत।
 याव॑तीः किय॑तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति। तासा॒ं सर्वा॑सां
 सूयते॑॥११॥

य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒शः॑ स्यर्चा॑ऽभिषि॑ञ्चति।
 म॒नु॒ष्या॑ वै नरा॒शः॑ संः। नि॒हुत्य॑ वावैतत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति।
 यत्किं॑ च॒ राज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीकम्॑। तत्सर्वं॑ भवति। ये मे॑
 पश्चा॒शत॑न्दुः। अश्व॑नां॑ स॒धस्तु॑तिः। द्युमद॑ग्रे म॒हि श्रवः॑।
 बृ॒हत्कृ॑धि म॒घोना॑म्। नृवद॑मृत नृ॒णाम्॥१२॥

सूय॑ते स॒धस्तु॑तिस्त्रीणि च॥५॥ [५]

ए॒ष गो॑स॒वः। ष॒ट्त्रि॑ंश उ॒क्थ्यो॑ बृ॒हत्सा॑मा। पव॑माने
 कण्व॑रथन्त॒रं भ॑वति। यो वै वा॑ज॒पेयः॑। स सं॑म्राट्त्व॒वः। यो
 रा॑ज॒सूयः॑। स व॑रुणस॒वः। प्र॒जाप॑तिः स्वार॑ज्यं परमे॒ष्ठी।
 स्वार॑ज्य॒ङ्गैरे॒व। गौरि॑व भवति॥१३॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः।
तद्धि॑ स्वार॑ज्यम्। अ॒युतं॑ दक्षि॑णाः। तद्धि॑ स्वार॑ज्यम्।
प्र॒ति॒धुषा॑ऽभिषि॑ञ्चति। तद्धि॑ स्वार॑ज्यम्। अ॒नु॒द्धते॑ वेदै॑
दक्षि॑णत आ॒हव॑नीय॑स्य बृ॒हतः॑ स्तो॒त्रं प्र॑त्य॒भिषि॑ञ्चति। इ॒यं
वाव॑ र॑थन्त॒रम्॥१४॥

अ॒सौ बृ॑हत्। अ॒नयो॑रे॒वैन॑म॒नन्त॑र॒हित॑म॒भिषि॑ञ्चति।
प॒शुस्तो॑मो वा ए॒षः। तेन॑ गो॒स॒वः। ष॒द्वि॒ंशः स॑र्वः। रे॒व॒ज्जा॒तः
सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रभृ॑त्त॒मो वयो॑धाः। म॒हान्म॑हित्वे
त॑स्त॒भानः॑। क्ष॒त्रे रा॒ष्ट्रे च॑ जागृ॒हि। प्र॒जाप॑तेस्त्वा पर॑मे॒ष्ठिनः॑
स्वार॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। स्वार॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति॥१५॥

इ॒व भ॑वति र॒थन्त॑रमा॒हैकं॑ च॥६॥

[६]

सि॒ंहे व्या॒घ्र उ॒त या॑ पृ॒दाकौ॑। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सू॒र्ये
या। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॑न्वर्च॑सा
संवि॑दाना। या रा॑ज॒न्ये दु॒न्दुभा॑वाय॑तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॑
पुरु॑षस्य मा॒यौ। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒

आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये।
त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये
वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न
आगन्वर्चसा संविदाना। राडंसि विराडंसि। सम्राडंसि
स्वराडंसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि।
इन्द्राय त्वोजस्वत ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय
त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र
यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु
मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा।
ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे।
ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा।

पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्।
पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा
सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्।
आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा
सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं रेतो
वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे
देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो
मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासान्त्वा सर्वासां
रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्मना। सोमं
इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा
विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा

आमुष्यायुणाय॑। ओज॑से वी॒र्याय॑ गृह्णामि। अ॒पां यो म॑ध्यतो
 रसः॑। तम॒हम॒स्मा आमुष्यायुणाय॑। पु॒ष्ट्यै प्र॒जन॑नाय गृह्णामि।
 अ॒पां यो य॒ज्ञियो॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आमुष्यायुणाय॑। आयु॑षे
 दीर्घायु॑त्वाय॑ गृह्णामि॥ २२॥

गोष्वोजंस्वन्तः५ श्रीणाम्योजोऽसि॑ तत्ते॒ प्रय॑च्छामि॒ पय॑सा॒ सम्पि॑पृग्धि॒ माऽसं॑द्विभूर्य॑ज्ञियो॒ रसो॒ द्वे
 च॥ ७॥

[७]

अ॒भिप्रे॑हि॒ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॑त्ता॒ सप॑त्न॒हा। आ॒तिष्ठ॑
 मि॒त्रव॑र्धनः। तुभ्यं॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भि॒त॒
 आ॒तिष्ठ॑ वृ॒त्रह॑न्न॒थम्। आ॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॒ विश्वे॑ अ॒भूष॑न्।
 श्रियं॑ वसा॑नश्चरति॒ स्वरो॑चाः। म॒हत्तद॑स्यासु॑रस्य॒ नाम॑।
 आ॒ वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ म॒द॒त्वनु॑
 बृ॒हस्प॑तिः॥ २३॥

अनु॒ सोमो॒ अन्व॑ग्निरा॑वीत्। अनु॒ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा
 अ॑वन्तु। अनु॒ स॒प्त राजा॑नो॒ य उ॒ताभि॑षि॒क्ताः। अनु॒ त्वा
 मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। सूर्यो॑

अहो॑भि॒रनु॑ त्वाऽवतु। च॒न्द्रमा॑ नक्ष॒त्रैरनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्च
त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद॑क्षिणा त्वा पिप॑र्तु।
अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ऽ सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं पृ॑णक्तु रज॑सी
उ॒पस्थ॑म्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरकं च॥८॥ [८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्नं॑ भू॒तोऽति॑ष्ठत्। ता
अ॒न्यत्रा॑न्नाद्य॒मवि॑त्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैनं॑
भू॒तं प॑श्यन्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॑मे॒वं वेद॑। सर्वा॑ण्यन्ना॒नि भव॑न्ति॥२५॥

सर्वे॑ पु॒रुषाः॑। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पु॒रुषान्। राड॑सि
वि॒राड॑सीत्या॒ह। स्वा॒राज्य॑मे॒वैनं॑ गमयति। यद्वि॒र॑ण्य॒न्ददा॑ति।
तेज॒स्तेना॑व॒रुन्धे॑। यत्ति॑सृ॒धन्व॑म्। वी॒र्य॑न्तेन॑। यदष्ट्रा॑म्॥२६॥
पुष्टि॑न्तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलु॑म्। आयु॑ष्टेन॑। यद्वि॒र॑ण्यमा ब॒ध्नाति॑।
ज्योति॑र्वै हि॒र॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै

हिरण्यम्। तेजं ए॒वात्मन्ध॑त्ते। यदो॑दनं प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व
सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रो॒हिण्याङ्का॑र्यः। यद्वा॑ह्म॒ण ए॒व रो॑हिणी।
तस्मा॑दे॒व। अथो॒ वर्ष्मै॑वैन॑ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्य॒ता
सूर्ये॑ण का॒र्यः। उ॒द्यन्तं॑ वा ए॒तः सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑नन्दन्ति।
दि॒दृक्षे॑ण्यो दर्श॒नीयो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्म॒वादि॑नो
वदन्ति॥२८॥

अ॒वेत्यो॑ऽवभृ॒था ३ ना ३ इति॑। यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः प॒वय॑ति।
तत्स्वि॑दे॒वावै॑ति। तन्नावै॑ति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॑वयति। अथो॑ अ॒पां वा ए॒तत्तेजो॑
वर्चः॑। यद्द॑र्भाः। यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः प॒वय॑ति। अ॒पामे॒वैन॑न्तेज॒सा
वर्च॑सा॒ऽभिषि॑ञ्चति॥२९॥

भूव॒न्त्यष्टा॑मव॒रुध्यं॑ वदन्ति द॒र्भा यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः प॒वय॑त्येकं च॥१॥

प्र॒जाप॑न्ति॒रकाम॑यत ब॒होर्भूया॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं
प॑ञ्चशा॒रदी॑यमपश्यत्। तमा॑ऽह॒रत्। तेना॑यजत। ततो॑

वै स ब॒होर्भू॒यां न॒भवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भू॒यां न॒त्स्या॒मिति॑।
स प॑ञ्चशा॒रदी॒येन॑ यजेत। ब॒होरे॒व भू॒यां न॒भवति॑। म॒रुत्स्तो॒मो
वा ए॒षः। म॒रुतो॒ हि दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठाः॥ ३०॥

ब॒हुर्भ॑वति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॒रदी॒यो
भ॑वति। पञ्च॒ वा ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व संवत्स॒रे
प्रति॑तिष्ठति। अथो पञ्चा॑क्षरा पङ्क्तिः॑। पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। य॒ज्ञमे॒वाव॑
रुन्धे। स॒प्तद॒शः स्तोमा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑॥ ३१॥

भूयि॑ष्ठा यन्ति द्वे च॥ १०॥ [१०]

अ॒गस्त्यो॑ म॒रुद्भ्य॑ उ॒क्ष्णः॑ प्रौक्ष॑त्। तानिन्द्र॒ आद॑त्त।
त ए॒नं वज्र॑मुद्यत्या॒भ्याय॑न्त। तान॒गस्त्य॑श्चैवेन्द्र॒श्च
कया॑शुभीये॒नाश॑मयताम्। ताञ्छा॒न्तानु॑पा॒ह्वय॑त। यत्क॑याशुभीयं
भ॑वति॒ शान्त्यै॑। तस्मा॑दे॒त ऐ॑न्द्रामा॒रुता॑ उ॒क्षाणः॑ स॒वनी॒या
भ॑वन्ति। त्रयः॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ना ल॑भ्यन्ते। ए॒वं द्वि॒तीयै॑।
ए॒वन्तृ॒तीयै॑॥ ३२॥

ए॒वं च॑तु॒र्थे। प॒ञ्चो॑त्त॒मेऽह॑न्ना ल॒भ्यन्ते। व॒र्षि॑ष्ठमि॒व ह्ये॑तदहः।
 व॒र्षि॑ष्ठः स॒मा॒ना॒नां भ॑वति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं
 वेद॑। स्वा॒रा॑ज्यं वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॒ वा ए॒क॒या वा
 का॒न्दमः॑ स्वा॒रा॑ज्यम॒गच्छ॑त्। स्वा॒रा॑ज्यं गच्छ॑ति। य ए॒तेन॒
 यज॑ते॥ ३३ ॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रु॒तो वा ए॒ष स्तो॑मः। ए॒तेन॒ वै म॒रु॒तो
 दे॒वा॒नां भूयि॑ष्ठा अ॒भवन्। भूयि॑ष्ठः स॒मा॒ना॒नां भ॑वति। य ए॒तेन॒
 यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्च॒शा॒र॒दी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
 आ प॑ञ्च॒मा॒त्पु॒रु॒षा॒दन्न॑म॒त्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
 वेद॑। स॒प्त॒द॒शः स्तो॑मा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः।
 प्र॒जाप॑ते॒रे॒व नैति॑॥ ३४ ॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः
 स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति ॥ ११॥) [११]

अ॒स्या ज॒रा॑सो द॒मा म॒रि॒त्राः। अ॒र्च॒द्धू॒मा॒सो अ॒ग्नयः॑ पा॒व॒काः।
 श्वि॒ची॒चयः॑ श्वा॒त्रा॒सो भु॒र॒ण्यवः॑। व॒न॒र॒षदो॑ वा॒यवो॑ न सोमाः॑।
 यजा॑ नो मि॒त्रा॒वरु॑णा। यजा॑ दे॒वाः ऋ॒तं बृ॒हत्। अ॒ग्ने यक्षि॑

स्वन्दमम्। अश्विना पिबन्तः सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता।
ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्धे। अन्याऽन्या वत्समुप धापयेते।
हरिरन्यस्यां भवन्ति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यान्ददृशे
सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि
यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो
विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च
देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षन्धृतैरास्तृणन्बृहिरस्मै। आदिद्धोतारन्यषादयन्त।
अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुह्यस्यः।
अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा
गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव
ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः
सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो

दिवि ष्ट। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो
यद्यजांमः। ईडे अग्निः स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि
च यत्कृतन्नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्धिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः
स्तोममृद्धाम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु
बरुहिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
विश्वेषामदितिर्यज्ञियांनाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः।
त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा
विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यासं
आस्यम्। त्वाञ्जिह्वाः शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाः रातिषाचो
अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा
यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि
प्रचेतसम्। जीरन्दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसप्तपर्यन्त्यमृद्धां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥१२॥

[१२]

तिष्ठा॒ हरी॒ रथ॒ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो
अच्छ॑। पिबा॒स्यन्धो॑ अभि॒सृष्टो॑ अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ ररि॒मा
ते मदा॑य। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो रण॑त्।
वृत्र॒हा सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यम्म॑हाध॒ने। इन्द्र॒मर्भे॑ हवामहे।
युजं॑ वृत्रे॒षु व॒ज्रिणम्॑॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॒त्रह॑न्त॒मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो ह॒रिभिः॑
सु॒तम्। स सूर॒ आज॑नयं॒ ज्योति॑रिन्द्रम्। अ॒या धि॒या
त॒रणि॑रद्वि॒बर्हाः॑। ऋ॒तेन॑ शुष्मी नव॑मानो अ॒कैः। व्यु॑स्त्रिधो॑
अ॒स्रो अ॒द्रिर्बि॑भेद। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। यदिन्द्र॒ नाहु॑षी॒ष्वा।
अ॒ग्रे वि॒क्षु प्र॑तीद॒यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्रः॑ सु॒हवः॑ हवामहे। अ॒होमु॑चः सु॒कृत॑न्दैव्यं
जनम्। अ॒ग्नि॒मित्रं॑ वरु॒णः सा॑तये॒ भगम्। द्यावा॑पृथि॒वी
म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॒रुश्च॒न्द्रं वि॒ वि॒द्वान्।
आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॒रथः॑ स॒मैर॑त्। इन्द्रो॒ नृभि॑र॒जन॒दीद्या॑नः
सा॒कम्। सूर्य॑मुषसं॒ज्ञातु॑म॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑

विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयः स्वस्ति॥४३॥

ऋष्या तं इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्तां।
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व
याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः
शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। दुदुहे वज्रिणे मधु।
यत्सीमुपहूरे विदत्। तास्ते वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा
इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमान्ते धियं प्र भरे महो महीम्।
अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनुजे। तमुत्सवे च प्रसवे च
सासहिम्। इन्द्र देवासः शवसा मदन्ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥१३॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनंसृजत। तैस्मात्सृष्टाः परां च आयन्।
तानग्निष्टोमेन नाप्रौत्। तानुक्थ्येन नाप्रौत्। तान्धोडशिना
नाप्रौत्। तान्नात्रिया नाप्रौत्। तान्त्सन्धिना नाप्रौत्।
सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान्गिस्त्रिवृता स्तोमेन
नाप्रौत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन
 स्तोमेन नाप्रोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म
 ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाप्नुवन्। स
 विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन
 स्तोमेनाप्रोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः
 प्रप्रेव भ्रंशैरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रोत्।
 तदतोऽर्यामस्यातोऽर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि
 जित्वा। यङ्काममकामयन्त तमाप्नुवन्। यङ्कामङ्कामयन्ते।
 तमेतेनाप्रोति॥४८॥

स्तोमेन नाप्रोदवारयत् नवं च॥१४॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा
 अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां
 मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवाय पित्रे।
 वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यं सवितः
 सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु

चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु
मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदृहत्।
येभिर्द्यामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपां
समव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो
भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलश्चित्रभानुः। आऽयं
पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलश्चित्रभानुः। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्। तस्मिन् राजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि।
व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि ॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः।

या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पा॒र्थि॒वी॒र्याः॑ । तासा॑न्त्वा सर्वा॑सां रु॒चा ।
अ॒भिषि॑श्चामि वर्च॑सा । अ॒भि त्वा वर्च॑साऽसिच॑न्दि॒व्येन॑ ।
पय॑सा स॒ह । यथा॑सां रा॒ष्ट्रव॑र्धनः ॥ ५२ ॥

तथा॑ त्वा स॒वि॒ता क॑रत् । इन्द्रं॑ वि॒श्वा अ॒वीवृ॑धन् ।
स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑ । र॒थी॒त॒मं र॒थी॒नाम् । वा॒जा॒नां स॒त्प॑तिं प॒तिम् ।
वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑श्चन्तु गाय॒त्रेण॑
छ॒न्द॑सा । रु॒द्रास्त्वा दक्षि॑ण॒तोऽभिषि॑श्चन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छ॒न्द॑सा ।
आ॒दि॒त्यास्त्वा प॒श्चाद॑भिषि॑श्चन्तु जा॒ग॒तेन॑ छ॒न्द॑सा ।
वि॒श्वे त्वा दे॒वा उत्त॑र॒तोऽभिषि॑श्चन्त्वानु॑ष्टुभेन॒ छ॒न्द॑सा ।
बृ॒ह॒स्प॒ति॑स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑श्चतु पा॒ङ्केन॑ छ॒न्द॑सा ॥ ५३ ॥

अ॒रु॒णन्त्वा वृ॒क॑मु॒ग्रङ्क्ष्व॑जङ्क॒रम् । रोच॑मानं म॒रुता॑म॒ग्रे अ॒र्चिषः॑ ।
सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं वि॒षास॑हिम् । इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑ नाम॒हूत॑मं
हुवे॑म । प्र बा॒हवा॑ सि॒सृ॒त॒जी॒वसे॑ नः । आ नो॑ ग॒व्यू॒ति॒मु॒क्षतं॑
घृ॒तेन॑ । आ नो॑ ज॒नै श्र॑वय॒तं यु॒वाना॑ । श्रु॒तं मे॑ मि॒त्राव॑रुणा
ह॒वे॒मा । इन्द्र॑स्य ते वी॒र्य॑कृतः । बा॒हू उ॒पाव॑ ह॒रामि॑ ॥ ५४ ॥

बभूवाव्ययत्तेनेममंग्र इह वर्चसा समङ्घि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि॥१५॥[१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ
वृत्रहन्तमः। तुभ्य देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्कावभितो रथं
यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावाँन्पतत्री।
ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै
त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठ
रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ
वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ।
द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृद्धक्षिणा त्वा पिपर्तु।
अनु स्वधा चिकिता२ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता
सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतम२
रथीनाम्। वाजाना२ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या
घोषाः। ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह।
माङ्गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्।

तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्भावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतः
सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं
परिषस्वजानाः। सिहं हिन्वन्ति महते सौभगाय।
समुद्रन्न सुहवन्तस्थिवांसम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः।
उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य।
सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु
धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला
ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा
राजा भूयसाम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥१६॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासंत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते।
तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सः
सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपंसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा
वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते काण्डिनो भवन्ति। तेषां

ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्।
अवाँस्नाग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्।
येनावपत्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन
ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा स९ सृजाथ। मा
ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो
बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः
सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौ९स्येनेमं वर्चसा स९
सृजाथ। बलन्ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु
पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ९स्येनेमं
वर्चसा स९सृजाथ। यत्सीमन्तुङ्कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा
क्षुरः परिववर्ज वप९स्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
पौ९स्येनेम९ स९ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँस्नाग्दीक्षा वशिनी ह्युग्राऽदधाद्ववर्ज वप९ स्ते द्वे च॥१७॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान
 एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्तः
 सः स्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि
 पाप्मानं भ्रातृव्यः हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं
 वेद॥६२॥

यः राजानं विशो नापचायेयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा
 पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य।
 विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे
 चतुर्विंशे। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्विद्यम्। यदस्मै
 स्वाविशो बलिः हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
 वेद। प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त।
 न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ
 श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियन्दत्ते। य एतेन यजते। य
 उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ

युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपंहृत्यै।
 अपं पाप्मानं भ्रातृव्यं हते। य एतेन यजते। य उ
 चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवञ्छन्दांसि।
 तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतो बृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव।
 व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवैनं
 क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै
 ग्रामणीः संजातैः। सजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
 स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य
 पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरिकं च॥१८॥ [१८]

त्रिवृद्धदाग्नेयोऽग्निमुखा ह्युद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमैन् यो वै सोमैनेष गौस्वः
 सिंहेऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता औदनं प्रजापतिरकामयत बृहोभूयानगस्त्योऽस्या
 जरासंस्तिष्ठा हरीं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रोऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो ये केशिन् इन्द्रं वा
 अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्धो वै सोमेनायुरसि बृहर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भान्तु तेभ्यो निधानं

षट्थष्टिः॥६६॥

त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ꣳ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति॒ नि॒युता॑मभि॒श्रीः।
ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः।
रा॒येऽनु॑ यञ्ज॒ज्ञतू॑ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॑षणा॒ धाति॑ दे॒वम्।
अधा॑ वा॒युन्नि॒युतः॑ सश्च॒त स्वाः॑। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धिति॒न्निरे॑के।
आ वा॑यो प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती म॒नीषा॑॥१॥

बृ॒ह॒द्र॒यिं वि॒श्ववा॑राꣳ रथ॒प्राम्। द्यु॒त॒द्या॒मा नि॒युतः॑ पत्य॑मानः।
क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ नि॒युद्भिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒ह॒स्त्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम्। वा॑यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहुमस्तं नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यी॒णां पति॑ यज॒तं बृ॑हन्तम्।
अ॒स्मिन्भरे॒ नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒जामृ॑तस्य॑।

यजा॑म दे॒वमधि॑ नो ब्रवी॑तु। प्रजा॑पते॒ त्वन्निधि॑पाः पु॒रा॒णः।
 दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः
 पर॒स्पाः। ह॒विर्नो॑ दे॒व वि॒ह्वे जु॑षस्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑
 दि॒शश्च॑॥ ३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वतं॑ उ॒द्वतं॑श्च। प्रजा॑पते॒ विश्व॑सृ॒ज्जीव॑ध॒न्य इ॒दं
 नो॑ दे॒व। प्र॒ति॒हर्य॑ ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्।
 दे॒वाना॑म॒ग्रे यज॑तं य॒जध्व॑म्। स नो॑ द॒दातु॑ द्रवि॑णं
 सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोषं॑ वि ष्य॑तु नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ई॒शे
 श॒तदा॑य उ॒क्थ्यः॑। यः प॑शूनां र॒क्षिता॑ वि॒ष्टिता॑नाम्।
 प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑॥ ४॥

स॒हस्र॑धा॒मा जु॑षतां ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूष॒णेमौ॑ दे॒वौ।
 सोमा॑पूष॒णा रज॑सो वि॒मानम्। स॒प्तच॑क्रं रथ॒मवि॑श्वमि॒न्वम्।
 वि॒षूवृ॑तं म॒नसा॑ यु॒ज्यमा॑नम्। तज्जि॑न्वथो वृष॒णा
 प॒ञ्चर॑श्मिम्। दि॒व्य॒न्यः स॒दन॑श्च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थि॒व्याम॒न्यो
 अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे। ताव॑स्मभ्यं पु॒रुवा॑रं पु॒रुक्षु॑म्। रा॒यस्पोषं॑

विष्यन्तान्नाभिमुस्मे ॥ ५ ॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयि॑ सोमो रयिपतिर्दधातु।
 अव॑तु दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑।
 विश्वा॑न्यन्यो भुव॑ना ज॒जान॑। विश्व॑मन्यो अ॒भिच॑क्षाण
 एति॑। सोमा॑पूषणा॒वव॑तुन्धियं मे। युव॑भ्यां विश्वाः पृ॒तना॑
 जयेम। उ॒दुत्त॑मं व॒रुणा॑स्त॒भ्राह्म॑म्। यत्कि॑ञ्चेदङ्कि॒तवा॑सः।
 अव॑ ते हे॒डस्त॑त्त्वा॑ यामि। आ॒दि॒त्याना॑मव॑सा॒ न द॑क्षिणा।
 धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भू॒मीर्धा॑रयन्। य॒ज्ञो दे॒वाना॑
 शुचि॑रपः ॥ ६ ॥

मनीषाऽस्तु चर्तस्यास्मे किंतुवासश्चत्वारि च ॥ १ ॥ [१]

ते शु॒क्रासः॑ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑
 ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। कामे॑न दे॒वाः स॒रथ॑न्दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु
 य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सून॑वो अदि॑तेः पीव॒सामिष॑म्।
 घृ॒तं पि॒न्वत्प्रति॑ह॒र्यन्ते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॑ यज॑मानाय येमुरे।
 आ॒दि॒त्याः कामं॑ पि॒तुम॑न्त॒मुस्मे॑। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु

यज्ञम्। आदित्यासः पृथिभिर्देवयानैः ॥७॥

अस्मे कामन्दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्।
स्कभायत् निर्ऋतिः सेधतामतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना
अमृधाः। आदित्याः कामं प्रयतां वर्षद्वृतिम्। जुषध्वं नो
हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि
जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं
बर्हिर्हविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बर्हिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो
अमतिन्दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र यःसता।
आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथा
राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्।
युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूर्यिष्ठान्ते नम उक्तिं विधेम। प्र
वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं मतिश्चाग्रये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूषि। अन्तर्विश्वानि विद्वान्ना
जिगाति। अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति

द्रविणं॑ भि॒क्ष॑माणाः। सु॒स॒न्द॒शः॑ सु॒प्रती॑कः॒ स्व॒श्र॒मः॑।
 ह॒व्य॒वा॒ह॑म॒र॒तिं॑ मा॒नु॒षा॒णाम्। अ॒ग्ने त्व॒म॒स्म॒द्यु॒यो॒ध्य॒मी॒वाः।
 अ॒न॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्य॑म॒न्त कृ॒ष्टीः। पु॒न॒र॒स्म॒भ्यः॑ सु॒वि॒ताय॑ दे॒वा
 क्षां॑ वि॒श्वे॑भि॒र॒ज॒रे॑भि॒र्य॒ज॒त्र॥१०॥

अ॒ग्ने त्वं पा॑र॒या न॒व्यो अ॒स्मान्। स्व॒स्ति॒भि॒र॒तिं॑ दु॒र्गा॒णि
 वि॒श्वो॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भ॒वा तो॒काय॑ त॒न॒याय॑
 शं योः। प्र॒का॑र॒वो म॒न॒ना व॒च्य॑मा॒नाः। दे॒व॒द्री॒ची॑न्न॒य॒थ
 दे॒व॒य॒न्तः। द॒क्षि॒णा॒वा॒ङ्मा॒जिनी॑ प्रा॒च्ये॑ति। ह॒वि॒र्भ॒र॑न्त्य॒ग्र॒ये
 घृ॒ता॒ची॑। इ॒न्द्र॒न्न॒रो यु॒जे र॒थम्। ज॒गृ॒भ्णा॒ते द॒क्षि॑ण॒मिन्द्र॑
 ह॒स्त॒म्॥११॥

व॒सू॒य॒वो व॑सु॒प॒ते व॑सू॒नाम्। वि॒द्मा हि त्वा॒ गो॒प॑तिः॒ शू॒र
 गो॒ना॑म्। अ॒स्म॒भ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णः॑ र॒यि॒न्दाः। तवे॒दं वि॒श्व॑म॒भि॒तः
 प॒श॒व्य॒म्। य॒त्प॒श्य॑सि॒ चक्ष॑सा॒ सूर्य॑स्य। ग॒वा॑म॒सि गो॒प॑ति॒रेकं॑
 इ॒न्द्र। भ॒क्षी॒महि॑ ते प्र॒य॑त॒स्य॒ व॒स्वः। स॒मिन्द्र॑ णो॒ म॒न॑सा॒ नेषि॑
 गो॒भिः। सः॑ सूरि॒भिर्म॑घ॒व॒न्त्सः॑ स्व॒स्त्या। सं ब्र॑ह्म॒णा दे॒व॒कृ॑तं

यदस्ति॥१२॥

सन्दे॒वानां॑ सु॒म॒त्या य॒ज्ञिया॑नाम्। आ॒राच्छ॒त्रुम॑पं बाधस्व
दूर॑म्। उ॒ग्रो यः श॒म्बः पुरु॑हूत॒ तेन॑। अ॒स्मे धे॑हि
यव॑म॒द्गोम॑दिन्द्र। कृ॒धीधि॑यं ज॒रित्रे॑ वाज॑रत्नाम्। आ
वे॒धस॒॑ स हि शुचिः॑। बृ॒हस्प॑तिः प्रथ॑म॒ञ्जाय॑मानः। म॒हो
ज्योति॑षः पर॒मे व्यो॑मन्। स॒प्तास्य॑स्तुविजा॒तो रवे॑ण। वि
स॒प्त॑र॒श्मिर॑धम॒त्तमा॒॑सि॥१३॥

बृ॒हस्प॑तिः सम॑जय॒द्वसू॑नि। म॒हो ब्र॒जान्गोम॑तो दे॒व ए॒षः।
अ॒पः सि॒षास॑न्त॒सुव॑रप्र॒तीत्तः॑। बृ॒हस्प॑तिरु॒हन्त्य॑मि॒त्रम॑कैः।
बृ॒हस्प॑ते॒ पर्ये॑वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पा॒वीर॑वी। इ॒मा जु॒ह्वाना॑
यस्ते॒ स्तनः॑। सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि। इ॒य॒ शुष्मे॑भिर्बिस॒खा
इ॒वारु॑जत्। सानु॑ गिरी॒णान्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। पा॒राव॑द॒घ्नीम॑व॒से
सुवृ॑त्तिभिः। सर॑स्वती॒मा वि॑वासेम॒ धीति॑भिः॥१४॥

दे॒व्यानाँ॑ दे॒वाः सु॒पूतं॑ यज॒त्र ह॑स्तमस्ति॒ तमा॑स्यूर्मिभिर्द्वे च॥२॥ [२]

सोमो॑ धे॒नु॒ सोमो॑ अर्व॒न्तमा॑शुम्। सोमो॑ वी॒रं क॑र्म॒ण्यं

ददातु। सादन्यं विदथ्यः सभेयम्। पितुः श्रवणं यो
 ददाशदस्मै। अषाढं युत्सु त्वः सोमं क्रतुभिः। या
 ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम
 विश्वाः। त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्थोर्वन्तरिक्षम्।
 त्वञ्ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्त्सोमं प्रति हव्या
 गृभाय। विष्णोर्नुकन्तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया
 तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म
 रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य वित्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अभि
 गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
 व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
 आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयः शृण्वे अध जयन्नुत
 घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते

मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं नृदं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य।
अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र
ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून। मरुत्वंतं वृषभं वावृधानम्।
अक्वारिन्दिव्यः शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय।
उग्रः सहोदामिह तः हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे
तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्मिन्द्रं मरुतश्चिदत्र।
माता यद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्।
यन्मामेकः समधत्ताहिहत्यै। अहः ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्।
विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः।
विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्विरिन्द्र सख्यन्ते
अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण।
स्वेन भामेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः।

सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णि॑येभिः समो॑काः।
म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा ह॒व्यो भ॑रेषु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्ये॥ २०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अ॒न्वे॒नं वि॒शो अ॒मद॑न्त
पू॒र्वीः। अ॒यं रा॒जा ज॑ग॒तश्च॑र॒षणी॑नाम्। स ए॒व वी॒रः
स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॒करा॑जो ज॒ग॒तः प॑र॒स्याः। य॒दा
वृ॒त्रम॑त॒रच्छू॑र इन्द्रः॑। अ॒था॒भ॒वद॑मि॒ताभि॑क्र॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं
व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुष॒तां ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रन्ती॒र्त्वा
दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥ २१॥

दि॒शोऽदृ॑ह॒द्दृ॑हि॒ता दृ॑ह॒णेन॑। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः।
पु॒रो॒डाशं॑ प्र॒ति गृ॑ष्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑त॒रच्छू॑र इन्द्रः॑।
अथै॑करा॒जो अ॑भ॒व॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्ब॒रह॑त्य
आ॒वत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑म॒भवत्पु॑रो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॑धा॒नः। वृ॒त्रतू॑र्नो॒ अभ॑य॒ं श॑र्म य॒सत्। यः स॒प्त
सिन्धू॑ र॒दधा॑त्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोदि॑शश्च।

इन्द्रो हविष्मान्त्सगणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप
यासत्॥२२॥

वृथ वित् इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्यान्त्रीणि च॥३॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः।
तस्य वयः सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम।
हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु
जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यः सत्। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रः स्तुहि वज्रिणः स्तोमपृष्ठम्।
पुरोडाशस्य जुषताः हविर्नः॥२३॥

हत्वाभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः। स्तुहि शूरं वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहनं
पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छतपतिर्जनेषु। तस्मा इन्द्राय
हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां
पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्।
अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दात्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। ब॒लेना॑दृ॒हद॑भिमाति॒हेन्द्रः॑।
 स नो॑ ह॒विः प्र॑ति॒ गृ॒ष्णातु॑ रा॒तये॑। दे॒वाना॑न्दे॒वो नि॑धि॒पा
 नो॑ अ॒व्यात्। अ॒न॒वस्ते॒ रथं॑ वृ॒ष्णे य॑त्ते॑। इन्द्र॑स्य॒ नु
 वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहि॑म्। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। श॒मस्य॑ च
 शृ॒ङ्गिणो॑ वज्र॑बाहुः। सेदु॑ राजा॑ क्षेति च॒र्षणी॒नाम्। अ॒रात्र
 ने॒मिः परि॒ ता ब॑भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रू॑न्। वि॒तिग्मे॑न
 वृष॑भेणा॒ पुरो॑भेत्। सं वज्रे॑णासृजद्वृ॒त्रमिन्द्रः॑। प्र॒ स्वां
 म॒तिम॑तिर॒च्छाश॑दानः। वि॒ष्णुं दे॒वं वरु॑णमू॒तये॑ भ॒गम्।
 मे॒दसा॑ दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। ता नो॑ य॒ज्ञमा॑ग॒तं वि॒श्वधे॑ना।
 प्र॒जाव॑दस्मे द्रवि॑णेह ध॒त्तम्। मे॒दसा॑ दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्।
 वि॒ष्णुं च॒ देवं वरु॑णं च रा॒तिम्॥२६॥

ता नो॑ अ॒मीवा॑ अप॒ बाध॑मानौ। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णावु॒पेत॑म्।
 वि॒ष्णूवरु॑णा यु॒वम॑ध्व॒राय॑ नः। वि॒शे जना॑य॒ महि॑ श॒र्म
 य॒च्छत॑म्। दी॒र्घप्र॑य॒ज्य ह॒विषा॑ वृ॒धा॒ना। ज्योति॑षाऽरा॒तीर्द॑हत॒न्तम्॥

ययोरोजसा स्कभि॒ता रजा॑सि। वी॒र्येभिर्वी॒रत॑मा॒ शवि॑ष्ठा।
याऽपत्ये॑ ते॒ अप्र॑तीत्ता॒ सहो॑भिः। विष्णूँ॑ अ॒गन्व॑रुणा
पूर्व॑हूतौ॥ २७॥

विष्णूँ॑वरुणावभि॒शस्ति॑पावा॑म्। दे॒वा य॑जन्त ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑।
अपा॑मीवा॑ स॒ेधत॑ र॒क्षस॑श्च। अथा॑धत्तं यज॑मानाय॒ शं
योः। अ॒होमु॑चा वृष॒भा सु॑प्रतू॒र्ती। दे॒वाना॑न्दे॒वत॑मा॒ शचि॑ष्ठा।
विष्णूँ॑वरुणा॒ प्रति॑हर्यतन्नः। इ॒दन्न॑रा॒ प्रय॑तमू॒तये॑ ह॒विः। म॒ही नु
द्यावा॑पृथि॒वी इ॒ह ज्ये॑ष्ठे। रु॒चा भ॑वता॑ शु॒चय॑द्वि॒रकैः॥ २८॥

यत्सीं॑ वरि॒ष्ठे बृ॒हती वि॑मि॒न्वन्। नृ॒वद्भ्यो॒क्षा प॑प्रथा॒नेभि॒रेवैः।
प्रपूर्व॑जे पि॒तरा॒ नव्य॑सीभिः। गी॒र्भिः कृ॑णुध्व॒सद॑ने ऋ॒तस्य॑।
आ नो॑ द्यावापृथि॒वी दै॒व्येन॑। जने॑न यातं म॒हि वां व॑रूथम्।
स इ॒त्स्वपा॑ भुव॑नेष्वा॒स। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी ज॒जान॑। उ॒र्वी
ग॒भीरे॒ रज॑सी सु॒मेकै॑। अ॒व॒शे धी॒रः श॒च्या स॒मैर॑त्॥ २९॥

भूरि॒न्द्वे अच॑रन्ती चर॑न्तम्। प॒द्वन्तु॒ङ्गर्भ॑म॒पदी॑दधाते। नित्य॑न्न
सूनुं॑ पि॒त्रोरु॒पस्थे॑। तं पि॑पृत॑ रोदसी॒ सत्य॑वाचम्। इ॒दं

द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमातृर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्।
 भूतन्देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्।
 उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उपं ब्रुवे नमसा यज्ञे
 अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी
 नो अभ्वात्। या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या
 ओषधयः सोमराज्ञीरश्वावती९ सोमवतीम्। ओषधीरिति
 मातरोऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हविर्नो दाद्वभूव राति पूर्वहूतावकैरैरदस्मिन्यञ्च च॥४॥ [४]

शुचिन्नु स्तोमः९ शञ्जथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र
 चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य
 यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा विश्वन्तद्भद्रं
 यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ई९
 सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्।
 ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्।

स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि क॒र्मा करि॑ष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॑त्स दि॒वे
वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्। इन्धा॑नो
अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य॒ इत्। जा॒तेन॑
जा॒तम॑ति॒सृ॒त्र सृ॑स॒ते। यं यं यु॒जं कृ॑णु॒ते ब्र॑ह्म॒णस्प॑तिः।
ब्र॑ह्म॒णस्प॑ते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑ ॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑व॒स्वतः॑। वी॒रेषु॑ वी॒राः उप॑पृ॒क्षि
न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो ब्र॑ह्म॒णा वे॑षि मे॒ हव॑म॒। स इ॒ज्जने॑न॒ स
वि॒शा स ज॑न्म॒ना। स पु॒त्रैर्वा॑जं॒ भर॑ते॒ धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॑
यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॑ ब्र॑ह्म॒णस्प॑तिम्।
यास्ते॑ पू॒षन्ना॑वो अ॒न्तः। शु॒क्रन्ते॑ अ॒न्यत्पू॑षेमा आशाः॑। प्रप॑थे
प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा ॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृ॒थिव्याः॑। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे सु॒धस्थै॑।
आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ
पृ॒थिव्याः॑। इ॒डस्प॑तिर्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तन्दे॒वासो॑ अद॑दुः
सू॒र्यायै॑। का॒मेन॑ कृ॒तन्त॑वस॒ः स्व॑श्चम्। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा

वाज॑ब॒स्त्यः। धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भुव॑ने अर्पितः। अष्ट्रा॑ पूषा
शि॒थिरा॒मुद्व॑रीवृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो भुव॑ना दे॒व ई॒यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः
शुची॑नाम्। शुचि॑ः हि॒नोम्यध्व॑रः शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमृ॑तसाप॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः शुच॑यः पाव॒काः। प्र
चि॒त्रम॑र्कं गृ॒णते॑ तुरा॒य। मा॒रुता॑य॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये
सहा॑सि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑न्ते अ॒ग्ने पृ॑थि॒वी म॒खेभ्यः॑।
अ॒सेष्वा॑ म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शि॒श्रिया॒णाः। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिर्भी
रुचा॑नाः। अ॒नु स्व॒धामा॑यु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ श॒र्म
श॒शमा॑नाय॒ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑।
अ॒स्मभ्य॑न्तानि॑ मरुतो॒ विय॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः
सु॒वीर॑म्। इ॒मे तुर॑ म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॑स॒ आ
न॑मन्ति। इ॒मे श॑स॒वनु॑ष्य॒तो नि पा॑न्ति॥३६॥

गुरु॑द्वेषो अ॒रुरु॑षे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेद॑च॒रमा॑ अ॒हैवा॑ प्रप्र

जायन्ते॒ अकं॒वा॒ महो॑भिः। पृ॒श्नैः॑ पु॒त्रा उ॑प॒मासो॒ रभि॑ष्ठाः।
 स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॒ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दा॒यि म॒ह
 इन्द्रि॑याय॒। स॒त्रा ते॒ विश्व॑मनु॒ वृत्र॑हत्यै॒। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॑ स॒हो
 यज॑त्र। इन्द्र॑ दे॒वेभि॑रनु॒ ते नृ॑षह्यै॒। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॑घवन्ते॒
 अस्ति॑॥ ३७ ॥

शि॒क्षा स॒खिभ्यः॑ पु॒रुहू॑त॒ नृभ्यः॑। त्व॑ हि दृ॒ढा
 म॑घव॒न्विचै॑ताः। अ॒पावृ॑धि॒ परि॑वृति॒न्न रा॑धः। इन्द्रो॑ रा॒जा
 जग॑तश्च॒रष॑णी॒नाम्। अ॒धि॒क्षमि॒ विषु॑रूपं॒ यदस्ति॑। ततो॑
 ददा॑तु दा॒शुषे॒ वसू॑नि। चो॒द॒द्राध॒ उप॑स्तुतश्चि॒दर्वा॑क्। तमु॑ष्टुहि॒
 यो अ॒भिभू॑त्यो॒जाः। व॒न्वन्न॑वा॒तः पु॒रुहू॑त इन्द्रः॑। अ॒षाढ॑मु॒ग्रं
 स॒ह॑मानमा॒भिः॥ ३८ ॥

गी॒र्भिर्व॑र्ध वृष॒भं च॑र॒षणी॒नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑हतो य ई॒शै॒।
 तमु॑ ष्ट॒वाम॒ वि॒दथे॒ष्विन्द्र॑म्। यो वा॒युना॒ जय॑ति॒ गोम॑तीषु। प्र
 धृ॑ष्णु॒या न॑यति॒ वस्यो॒ अच्छ॑। आ ते॒ शु॒ष्मो वृष॑भ ए॒तु प॒श्चात्।
 ओत्त॑रा॒ध॒रागा॒ पुर॑स्ता॒त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मै॒त्वर्वा॑ङ्।

इन्द्रं द्युम्नं सुवर्वद्धेह्यस्मे ॥ ३९ ॥

वराहैर्विश्वहां ऽजनिष्ट पूषोद्वरीवृजत्वा दयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च ॥ ५ ॥ [५]

आ दे॒वो या॑तु स॒वि॒ता सु॒र॒त्रः । अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रा वह॑मानो
अश्वैः । ह॒स्ते द॒धानो॒ न॒र्या पु॒रू॒णि । नि॒वे॒शयं॑ च प्र॒सु॒वं
च भू॑म । अ॒भी॒वृ॒तं कृ॑श॒नैर्वि॒श्वरू॑पम् । हि॒र॒ण्य॒श॒म्यं य॒ज॒तो
बृ॒ह॒न्त॒म । आ॒स्था॒द्रथं॑ स॒वि॒ता चि॒त्रभा॑नुः । कृ॒ष्णा र॒जा
सि त॒वि॒षी॒न्द॒धानः॑ । स॒घा नो॑ दे॒वः स॒वि॒ता स॒वाय॑ । आ
सा॒वि॒ष॒द्वसु॑प॒तिर्वसू॑नि ॥ ४० ॥

वि॒श्रय॑माणो अ॒म॒ति॒मु॒रू॒चीम् । म॒र्त॒भो॒ज॒न॒म॒ध॒रा॒स॒ते॒न ।
वि॒ज॒ना॒ञ्छा॒वाः शि॑ति॒पादो॑ अ॒ख्य॒न् । रथं॑ हि॒र॒ण्य॒प्र॒उ॒गं
वह॑न्तः । श॒श्व॒द्दि॒शः स॒वि॒तुर्दे॒व्य॑स्य । उ॒प॒स्थे वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑
त॒स्थुः । वि सु॑प॒र्णो अ॒न्त॒रि॒क्षा॒ण्य॒ख्य॒त् । ग॒भी॒र॒वे॒पा
अ॒सु॒रः सु॒नी॒थः । के॒दानी॑ सूर्यः कश्चि॑के॒त । क॒त॒मा॒न्धा
र॒श्मि॒र॒स्या त॑तान ॥ ४१ ॥

भग॒न्धि॑यं वा॒ज॒य॑न्तः पु॒र॒न्धि॑म् । न॒रा॒श॒सो ग्रा॒स्प॒ति॑र्नो

अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य
सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः। मित्रो
अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः।
करन्त्सुषाहा विथुरन्न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु।
शं सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमुं रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः
शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य
व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमदप्रः। दधातन्
द्रविणश्चित्रमस्मे। अग्ने याहि दृत्य वारिषेण्यः। देवां
अच्छां ब्रह्मकृतां गणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः।
यक्षि देवान्रत्नधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधृक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडतां
नः। विश्वे आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्यं शर्म
बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे। ये
अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठा। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः।

आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑व॒साव॑वृ॒त्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्म पृ॑त॒नासु॑ स॒ह्या अ॒स्माकम्॑। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या
सु॒पा॒रा। यु॒वं व॒स्त्राणि॑ पी॒वसा॑ व॒साथे॑। यु॒वोरच्छि॑द्रा
मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा स॒चेथे॑। तत्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्वम्॑। ई॒र्मा
त॒स्थुषी॑र॒हभि॑र्दु॒दुहे॑। विश्वाः॑ पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अ॒नु
वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ व॒वर्ति॑॥४५॥

यद्व॑र्हि॒ष्ठन्ना॒ति वि॒दे सु॑दानू। अ॒च्छि॑द्र॒श् शर्म॑ भु॒वन॑स्य
गो॒पा। ततो॑ नो मि॒त्रावरु॑णाव॒वीष्टम्॑। सि॒षास॑न्तो
जी॒(जि?)गि॒वाश्सः॑ स्याम। आ नो मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यदा॑तिम्। घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॑मि॒डाभिः॑। प्र॒ति वा॒मत्र॑
वर॒मा जना॑य। पृ॒णीत॑मु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒ह्वा
सि॒सृ॒तजी॒वसे॑ नः। आ नो गव्यू॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो ज॒नै श्र॑वयतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा

हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने गि॒रः। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑
 स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒दुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भर॒ता
 शृ॒णोत॑न। त्वा॒दत्ते॑भी रु॒द्र श॑न्त॒मेभिः॑। श॒त५ हि॒मा अ॑शीय
 भेष॑जेभिः। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं॑ व्य॑हः। व्य॒मीवा॑श्चा॒तय॑स्वा
 विषू॑चीः॥४७॥

अ॒र्ह॑न्विभ॒र्षि मा॑ न॒स्तो॒के। आ ते॑ पि॒तर्म॑रु॒ता५ सु॒म्रमे॑तु।
 मा नः॑ सू॒र्यस्य॑ स॒न्दृशो॑ यु॒योथाः॑। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॑र्वति
 क्षमे॑त। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृष॒भ
 चे॒कि॒तान॑। यथा॑ दे॒व न॑ ह॒णी॒षे न॑ ह॒सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑
 बो॑धि। बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
 स्तु॒हि श्रु॑तम्। मी॒दुष्ट॑मा॒र्ह॑न्विभ॒र्षि। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॑
 रा॒जा॒नम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्द्वे च॥६॥ [६]

सू॒र्यो दे॒वीमु॑ष॒स॒५ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
 यत्रा॒ नरो॑ दे॒व॒यन्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॑ प्र॒ति भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।

भ॒द्रा अ॒श्वा ह॒रितः॑ सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒दग्वा॑ अ॒नुमा॑द्या॒सः।
 न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॑ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति
 स॒द्यः। तत्सूर्य॑स्य दे॒व॒त्वन्त॑न्म॒हित्वम्। म॒ध्या क॑र्तो॒र्वित॑त॒ः
 सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒दे॒दयु॑क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आ॒द्रात्री॑ वा॒स॑स्तनु॒ते सि॒मस्मै॑।
 तन्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते द्यो॒रुप॑स्थे।
 अ॒न॒न्तम॑न्यद्रु॒श॑दस्य॒ पाजः॑। कृ॒ष्णम॑न्यद्ध॒रितः॑ सं भ॑रन्ति।
 अ॒द्या दे॒वा उ॒दिता॑ सूर्य॑स्य। निर॑ह॒सः पि॒पृता॑न्नि॒रव॑द्यात्।
 तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ताम्। अ॒दि॒तिः सि॒न्धुः पृथि॒वी
 उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॑ उ॒देति॑। दू॒रे अ॑र्थ॒स्तर॑णि॒भ्राज॑मानः।
 नू॒नञ्ज॑नाः सूर्ये॑ण प्र॒सूताः॑। आ॒यन्न॑र्था॒नि कृ॑णव॒न्नपा॑सि। शं
 नो भ॒व च॑क्ष॒सा शं नो॑ अ॒ह्ना। शं भा॒नुना॑ श॑ हि॒मा शं घृ॑णेन।
 यथा॑ श॒म॒स्मै श॑मस॒द्दुरो॑णे। तत्सूर्य॑ द्रवि॑णन्धे॒हि चि॒त्रम्।
 चि॒त्रन्दे॒वाना॑मु॒दगा॑दनी॒कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्या॒ग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं
पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसञ्जनेषु।
विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्टो वर्धते चारुरासु।
जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिं९हं प्रतिजोषयेते।
मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा
सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं९ सुम॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि
भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो
वरिमन्त्रा पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुम॒तौ स्या॑म। मित्रन्न ई९ शिम्या गोषु
गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्स्वजीजनन्। अरेजयता९
रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतञ्जनुषामवः। महा९
आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयञ्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा
एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ

वा॒५ रथो॒ रोद॑सी ब॒द्धधा॒नः॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृ॑ष॒भि॒र्या॒त्वश्चैः॑। घृ॒तव॑र्त॒निः प॒वि॒र्भीरु॑चा॒नः।
 इ॒षावो॑ढा नृ॒पति॑र्वा॒जिनी॑वान्। स प॑प्र॒थानो॒ अ॒भि प॑ञ्च भू॒मः।
 त्रि॒व॒न्धुरो॒ मन॑साया॒तु यु॒क्तः। वि॒शो ये॒न ग॑च्छ॒थो दे॒व॒यन्तीः॑।
 कु॒त्रा चि॒द्याम॑म॒श्विना॒ दधा॑ना। स्व॒श्वा य॒शसा॑ऽऽया॒तम॒र्वाक्।
 द॒स्त्रा नि॒धिं मधु॑मन्तं पि॒बाथः॑। वि वा॒५ रथो॒ व॒ध्वा
 याद॑मानः॥५५॥

अन्ता॑न्दि॒वो बा॑धते वर्त॒निभ्या॑म्। यु॒वोः श्रि॒यं परि॒
 योषा॑वृणीत। सू॒रो दुहि॑ता परि॒तक्मि॑यायाम्। यद्वै॒व॒यन्त॑मव॒थः॑
 श॒चीभिः॑। परि॑घ्न॒५ सवा॑ मना॒वां वयो॑गाम्। यो ह॒स्यवा॑५
 रथि॒राव॑स्त॒ उ॒स्त्राः। रथो॒ यु॒जानः॑ परि॒याति॑ वर्तिः। तेन॑ नः
 शं यो॒रुष॑सो व्यु॒ष्टौ। न्य॑श्विना वह॒तं य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। यु॒वं
 भु॒ज्युम॑ववि॒द्ध५ समु॑द्रे॥५६॥

उदू॑ह॒थुर॑ण॒सो अ॒स्त्रि॒धानैः॑। प॒त॒त्रिभि॑र॒श्रमै॑र॒व्य॒थिभिः॑।
 द॒५ सना॑भिर॒श्विना॒ पा॒रय॑न्ता। अ॒ग्नी॒षोमा॒ यो अ॒द्य वा॑म्।

इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त९ सुवीर्यम्। गवां पोष९
स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमां हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा
मनसा यो घृतेन। तस्य व्रत९ रक्षतं पातम९ हंसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य
आहुतिम्। यो वान्दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्।
विश्वमायुर्व्यश्नवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्।
यदमुष्णीतमवसं पुणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः।
अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविम९ सु
मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जभार द्यौरग्रेरुपस्थ उपक्ष्यन्तो बद्धधानो वृक्षां यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥७॥—[७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः।
यो मा ददाति स इदेवमावाः। अहमन्नमन्नन्दन्तमग्नि।
पूर्वमग्रेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य
पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः।
जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

स॒मा॒न॒म॒र्थं॑ प॒र्येमि॑ भु॒ञ्ज॒त्। को॑ मा॒मन्नं॑ म॒नु॒ष्यो॑ द॒येत॑। प॒रा॒के॒
अ॒न्न॒त्रि॒हि॒तं॑ लो॒क ए॒तत्। वि॒श्वैर्दे॒वैः पि॒तृभिर्गु॑प्तम॒न्नम्। यद॒द्यते॑
लु॒प्यते॑ यत्प॒रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी सा॑ त॒नूर्मे॑ ब॒भूव॑। म॒हान्तो॑
च॒रू सं॑कृ॒द्गु॒धेन॑ प॒प्रौ। दि॒वं च॑ पृ॒श्निं पृ॒थि॒वीं च॑ सा॒कम्।
तत्स॒म्पि॒ब॒न्तो न॑ मि॒नन्ति॑ वे॒धसः॑। नैतद्भू॒यो भ॑व॒ति नो॑
क॒नीयः॑॥६०॥

अ॒न्नं प्रा॒णम॑न्नंम॒पान॑माहुः। अ॒न्नं मृ॒त्यु॒न्तमु॑ जी॒वातु॑माहुः।
अ॒न्नं ब्र॒ह्मा॒णो ज॒रसं॑ वदन्ति। अ॒न्नमाहुः॑ प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्।
मो॒घम॑न्नं वि॒न्दते॑ अ॒प्र॒चे॒ताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि व॒ध इ॒त्स त॒स्य॑।
ना॒र्य॒मणं॑ पु॒ष्यति॑ नो स॒खाय॑म्। के॒व॒ला॒घो भ॑वति के॒व॒ला॒दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॑न्व॒ष॒न्नस्मि॑। मा॒म॒द॒न्त्य॒हम॑द्भ्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒हं स॒द॒मृ॒तो भ॑वामि। म॒दा॒दि॒त्या अ॒धि स॒र्वे त॑पन्ति।
दे॒वीं वा॒चम॑जनयन्त॒ यद्वा॑ग्वद॒न्ती। अ॒न॒न्ता॒म॒न्ता॒दधि॑
नि॒र्मि॒तां म॒हीम्। यस्या॑न्दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां

द्विपदा॑ षट्पदां॑ च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वाचं॑
दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वाचं॑ङ्गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ म॒नुष्याः॑।
वा॒चीमा॑ वि॒श्वा भुव॑नान्यर्पिता॥६२॥

सा नो॑ ह॒वँ जुष॑तामिन्द्र॒पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथ॒म॒जा
ऋ॒तस्य॑। वेदा॑नां मा॒ताऽमृत॑स्य नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑
य॒ज्ञमागा॑त्। अ॒व॒न्ती दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। या॒मृष॑यो
म॒न्त्रकृ॑तो म॒नीषि॑णः। अ॒न्वैच्छं॑ दे॒वास्तप॑सा श्रमे॑ण। ता॒न्दे॒वीं
वाचं॑ ह॒विषा॑ य॒जामहे॑। सा नो॑ दधातु सु॒कृत॑स्य लो॒के।
च॒त्वारि॑ वा॒क्परि॑मिता प॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्रा॒ह्मणा॑ ये म॒नीषि॑णः। गुहा॑ त्रीणि॒ निहि॑ता
नेङ्ग॑यन्ति। तुरी॒यं वा॒चो म॑नुष्या॑ वदन्ति। श्र॒द्धया॑ऽग्निः
समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ विन्दते ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मूर्ध॒नि।
वच॑सा वे॒दया॑मसि। प्रि॒यं श्र॑द्धे दद॑तः। प्रि॒यं श्र॑द्धे
दिदा॑सतः। प्रि॒यं भो॒जेषु॑ यज्व॑सु॥६४॥

इ॒दं म॑ उ॒दितं॑ कृ॒धि। यथा॑ दे॒वा अ॒सुरे॑षु। श्र॒द्धामु॑ग्रेषु॑ चक्रि॑रे।

ए॒वं भो॒जेषु॒ यज्व॑ंसु। अ॒स्माक॑मु॒दितं॑ कृ॒धि। श्र॒द्धान्दे॒वा
यज॑मानाः। वा॒युगो॑पा उपा॑सते। श्र॒द्धा॑ हृ॒दय्य॑याऽऽकू॑त्या।
श्र॒द्धया॑ हूयते ह॒विः। श्र॒द्धां प्रा॒तर्ह॑वामहे॥६५॥

श्र॒द्धां म॒ध्यन्दि॑नं परि॑। श्र॒द्धा॑ सूर्य॑स्य नि॒मृचि॑। श्र॒द्धे
श्र॒द्धाप॑येह मा॑। श्र॒द्धा दे॒वानधि॑ वस्ते। श्र॒द्धा वि॒श्वमि॑दञ्ज॒गत्।
श्र॒द्धाङ्काम॑स्य मा॒तरम्। ह॒विषा॑ वर्ध॒याम॑सि। ब्र॒ह्म ज॒ज्ञानं॑
प्रथ॑मं पु॒रस्ता॑त्। वि सी॒मतः॑ सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। स बु॒ध्रिया॑
उप॑ मा अ॒स्य वि॒ष्ठाः॥६६॥

स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ वि॒वः। पि॒ता वि॒राजा॑मृष॒भो र॑यी॒णाम्।
अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वरूप॑ आ॒वि॒वेश॑। तम॑कै॒रभ्य॑र्चन्ति व॒त्सम्।
ब्र॒ह्म सन्तं॑ ब्र॒ह्मणा॑ वर्ध॒यन्तः॑। ब्र॒ह्म दे॒वान॑जनयत्। ब्र॒ह्म
वि॒श्वमि॑दञ्ज॒गत्। ब्र॒ह्मणः॑ क्ष॒त्रन्नि॑र्मितम्। ब्र॒ह्म ब्रा॒ह्मण॑
आ॒त्मना॑। अ॒न्तर॑स्मिन्नि॒मे लो॒काः॥६७॥

अ॒न्तर्वि॑श्वमि॒दञ्ज॑गत्। ब्र॒ह्मैव॑ भू॒तानां॑ ज्येष्ठम्। तेन॑ कोऽ॒र्हति॑
स्पर्धि॑तुम्। ब्र॒ह्मन्दे॒वास्त्रय॑स्त्रि॑शत्। ब्र॒ह्मन्नि॒न्द्रप्र॑जाप॒ती।

ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र
आशाः प्रचरन्त्वग्रयः। इमं नो यज्ञन्नयतु प्रजानन्। घृतं
पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्।
सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः।
इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
उपेद्ददाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयमिदस्य वर्धयन्।
अभिन्ने खिले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता
अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य
भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धदा मनसा
चिदिन्द्रम्। यूयङ्गावो मेदयथा कृशञ्चित्। अश्लीलञ्चित्कृणुथा
सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं उच्यते
सभासु। प्रजावतीः सूयवसं रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे
पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः। परि वो हेती

रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्।
उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीष्पदं॥८॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो
दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययोर्ब्रतन्न ममे
जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्या। दिवो न रश्मीः
स्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न
चन्द्रा चरतो हुतामती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः।
सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता
महिब्रता। विश्ववपरी प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा
दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
मनुस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः
सप्त बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुर्म॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्।
 विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः।
 हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां राजा। यासां देवाः
 शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्यश्यामि।
 नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो नो व्योमा परो
 यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भः किमासीद्रहन्ङ्गभीरम्। न मृत्युरमृतन्तरहि न।
 रात्रिया अहं आसीत्प्रकेतः। आनीदवातः स्वधया तदेकम्।
 तस्माद्धान्यन्न परः किञ्चनास। तम आसीत्तमसा गूढमग्रे
 प्रकेतम्। सलिलः सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभवपिहितं
 यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे
 समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्।
 हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो
 रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी ३ दुपरि स्विदासी ३ त्।

रेतो॒धा आ॑सन्महि॒मानं॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः
पर॒स्तात्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॒ आजा॑ता
कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टि॒र्यत॑ आब॒भूव॑।
यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्।
सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा न वेद॑। किं॒ऽस्वि॒द्वन॒ङ्क उ॒ स वृ॑क्ष
आ॑सीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा
पृ॒च्छते॑दुतत्। यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॑ ब्रह्म॒
स वृ॑क्ष आ॑सीत्॥ ७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा वि॒ब्रवी॑मि
वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरि॒न्द्रं
हवा॑महे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भगं॑ पू॒षणं॑
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म्। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रं हु॑वेम। प्रा॒तर्जि॑तं
भग॑मु॒ग्रं हु॑वेम। व॒यं पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं
मन्य॑मानस्तु॒रश्चित्॑॥ ७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भ॒गं भ॒क्षीत्याह॑। भ॒ग प्र॒णेत॑र्भ॒ग सत्य॑राधः।
 भ॒गेमा॑न्धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भ॒ग प्र णो॑ जनय॒ गोभि॑रश्वैः। भ॒ग
 प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः स्या॑म। उ॒तेदा॑नीं भ॒गव॑न्तः स्या॑म। उ॒त प्र॒पित्व॑
 उ॒त मध्ये॑ अ॒ह्नाम्। उ॒तोदि॑ता म॒घव॑न्त्सूर्य॑स्य। व॒यन्दे॑वानां॑
 सु॒म॒तौ स्या॑म। भ॒ग ए॒व भ॒गवा॑ꣳ अस्तु दे॒वाः॥ ७८॥

तेन॑ व॒यं भ॒गव॑न्तः स्या॑म। तन्त्वा॑ भ॒ग सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स
 नो॑ भ॒ग पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह। स॒म॒ध्वरा॑योष॒सो न॑मन्त। द॒धि॒क्रावै॑व
 शुच॑ये प॒दाय॑। अ॒र्वा॒ची॒नं व॑सु॒विदं॑ भ॒गन्नः॑। रथ॑मि॒वाश्वा॑
 वा॒जिन॑ आ॒व॑हन्तु। अ॒श्वा॒वती॑र्गो॒मती॑र्न उ॒षासः॑। वी॒रव॑तीः
 स॒दमु॑च्छन्तु भ॒द्राः। घृ॒तन्दु॑हा॒ना वि॒श्वतः॑ प्र॒पी॑नाः। यू॒यं पा॑त
 स्व॒स्तिभिः॑ स॒दा नः॥ ७९॥

वि॒च॒क्षणा॑ वि॒चर्तु॑रꣳ शर्म॑न्नधि॒ विस॑र्जनाय॒ ब्रह्म॑ वनं ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्तु॒रश्वि॑दे॒वाः प्र॒पी॑ना॒ एकं
 च॥ ९॥—[९] पी॒वो॑न्नान्ते शु॒क्रासः॑ सोमो॑ धे॒नुमि॑न्द्र॒स्तर॑स्वा॒ञ्छुचि॑मा दे॒वो या॑तु॒ सूर्यो॑
 दे॒वीम॑हम॒स्मि ता॑ सू॒र्याच॑न्द्र॒मसा॑ नव॑ꣳ॥ ९॥

पी॒वो॑न्नाम॒ग्रे त्वं पा॑रयानाधृष्यः शुचि॒न्नु वि॒श्रय॑माणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्नं॑ प्रा॒णम॑न्न॒न्ता
 सू॒र्याच॑न्द्र॒मसा॑ नव॑सप्ततिः॥ ७९॥

पीवो॑न्नाय्यै॑यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>